

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta pedagogická

Katedra historie

Studijní program: Učitelství pro základní školy

Studijní obor: český jazyk - dějepis

Diplomová práce

**VYUŽITÍ REGIONÁLNÍCH POVĚSTÍ VE VÝUCE
DĚJEPISU NA 2. STUPNI ZŠ**

Daniela Burdová

Vedoucí práce:

Mgr. Eva Mušková, Ph.D.

Katedra historie

Fakulta pedagogická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, červen 2012.....

Poděkování

Ráda bych poděkovala Mgr. Evě Muškové, Ph.D. za odborné vedení
mojí diplomové práce a cenné rady týkající se zvolené problematiky.

Obsah

1 Úvod	6
2 Regionální dějiny ve vyučování dějepisu	8
3 Žánr pověsti	10
3.1 Vývoj pověsti jako literárního žánru pro děti a mládež.....	10
3.2 Typy pověstí.....	15
3.2.1 Místní (lokální) pověsti.....	15
3.2.2 Historické pověsti.....	15
3.2.3 Etiologické pověsti.....	16
3.2.4 Legendární pověsti.....	16
3.2.6 Pověsti o lidech.....	16
3.2.7 Pověrečné, démonické pověsti.....	16
3.3 Regionální pověst.....	17
4 Pověst a její funkce	19
5 Regionální pověst na I. stupni ZŠ	21
5.1 Vzdělávací oblast <i>Člověk a jeho svět</i>	21
5.1.1 Tematický okruh <i>Místo, kde žijeme</i>	22
5.1.2 Tematický okruh <i>Lidé a čas</i>	23
6 Pověst jako součást obsahu dějepisného učiva	25
6.1 Co by si měl žák uvědomit.....	25
6.2 Regionální pověst na II. stupni ZŠ a RVP ZV.....	26
6.2.1 Regionální pověst a naplňování klíčových kompetencí.....	26
6.2.2 Vzdělávací oblast <i>Člověk a společnost</i>	29
6.2.2.1 Dějepis - vzdělávací obsah vzdělávacího oboru.....	30
6.3 Učebnice dějepisu a regionální pověst.....	31
6.4 Role učitele při práci s regionálními pověstmi.....	35
6.4.1 Postup učitele při práci s regionální pověstí.....	36
7 Zpracování plzeňských pověstí	38
8 Regionální pověsti a mezipředmětové vztahy	42
9 Přehled možných vyučovacích metod a forem při práci s regionálními pověstmi	43
10 Konkrétní příklady aplikace regionální pověsti do vyučování dějepisu	46
10.1 Pověst v obrázkovém příběhu.....	46

10.2 Pověst v písni.....	52
10.3 Exkurze do Muzea strašidel v Plzni.....	57
10.4 Projektové vyučování.....	61
10.5 Srovnávací metoda.....	65
11 Závěr.....	67
12 Summary.....	69
13 Seznam literatury.....	70
14 Internetové zdroje.....	72
15 Seznam příloh.....	73

1 Úvod

Pro výuku dějepisu má velký význam využívání regionálních prvků, jimiž se žákům přiblíží obecné historické poznání a které se tak stávají důležitým didaktickým prostředkem při plnění cílů v dějepisném vyučování. Domnívám se, že takovým prostředkem se může stát v rámci regionálních dějin i regionální pověst.

Předložená práce podává základní přehled o problematice didaktického využití regionálních pověstí ve výuce dějepisu a nabízí i konkrétní příklady jejich aplikace do dějepisného vyučování. Nejde tedy jen o obecný přístup, ale i o pokus specifikovat poznání přímo na plzeňský region.

Teoretická část práce je rozčleněna do osmi kapitol. Zvolená problematika regionálních pověstí v sobě spojuje dvě oblasti, které budou v prvních kapitolách předem vymezeny a blíže charakterizovány. Jsou to regionální dějiny a pověst jako svěbytný literární žánr. Výklad o významu regionální historie pro vyučování dějepisu vystřídá krátký nástin charakteristiky žánru pověsti. Nejprve zde budou uvedeny základní znaky pověstí, poté představen stručný vývoj toho, jakou úlohu plní pověst v literatuře pro děti a mládež a nakolik byla v určitých historických etapách do tohoto typu literatury zahrnována. V následující části práce se stručně věnuji uplatňování pověstí na 1. stupni základních škol, kde sehrávají historická vyprávění klíčovou motivační roli a podílejí se na vytváření zájmu o historii. Zkoumána bude také míra jejich zastoupení v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání (RVP ZV). Náplň další kapitoly utvoří pověst jako součást obsahu dějepisného učiva na 2. stupni ZŠ, který je hlavním středem mého zájmu. Stejně jako u nižšího stupně vzdělávání se zaměřím na to, jaké postavení mají pověsti ve výuce (především dějepisu) na 2. stupni ZŠ a jak k této problematice přistupuje RVP ZV. Zkoumán bude také výskyt pověstových zmínek v učebnicích dějepisu určených pro tento stupeň vzdělávání. Mému zájmu neujde ani literatura věnovaná pověstem z plzeňského regionu, i když jen ve výběru, čímž se přirozeně nelze vyhnout subjektivnímu pohledu. V závěru této části předložím také přehled možných vyučovacích metod a forem, které lze při práci s regionálními pověstmi uplatnit.

V praktické části budou představeny konkrétní příklady aplikace regionálních pověstí do vyučování dějepisu. Při vytváření těchto aplikací nelze opomenout požadavek současné didaktiky na aktivizaci žáků ve vyučovacím procesu. U každé z aktivit vytyčím také cíle, k

nimž bude směřováno, klíčové kompetence, které bude možno naplnit, a mezipředmětové vztahy.

Jedním z hlavních cílů, které si klade předkládaná práce, je zkoumat hlavní otázky při včleňování pověstí do výuky dějepisu a pokusit se nalézt odpovědi třeba i prozatímní a diskutovat. Dalším stěžejním cílem je dokázat, že pověst jako regionální materiál poskytuje učitelům dějepisu široké možnosti jak ji v dějepisném vyučování využít. Zdůrazněna bude užitečnost zařazení regionálních pověstí do edukačního procesu nejen z hlediska vzdělávacího, ale i výchovného, kdy lze posilovat citový vztah žáků k prostředí, v němž žijí, a rozvíjet jejich zdravý patriotismus. V diplomové práci bude brán neustále na vědomí fakt, že regionální pověsti jsou jen nepatrným střípkem z mozaiky tvořící historii. Nekladu si zde za cíl stavět jejich důležitost na úroveň základního dějepisného učiva, ale prezentovat je pouze jako účinné a zajímavé rozšiřující učivo.

Věřím, že tato práce poskytne argumenty, které dokážou, že regionální pověsti mohou nalézt ve výuce své místo a budou se hledat další možné cesty k jejich uplatnění.

2 Regionální dějiny ve vyučování dějepisu

Než přistoupím k samotným pověstem, jejich analýze, interpretaci a jejich roli ve výuce dějepisu, považuji za nezbytné věnovat nejprve krátce pozornost didaktickému využití regionálních dějin, jelikož se práce bude zabývat pověstmi regionálními, které tedy spadají do této problematiky jako k nadřazenému celku, z něhož se pak postupně budou vymezovat.

Regionální dějiny jsou většinou definovány jako dějiny dílčích oblastí, zpracovávají dějiny určitého teritoria a tvoří nedílnou součást národních dějin.¹ Jsou významnou částí historické vědy, která je specializovaná na zkoumání vývoje společnosti v menší územní oblasti. Předmět i metody regionálních dějin, stejně jako metodické zásady jsou shodné s obecnými zásadami historické vědy.²

Významu a uplatňování regionálních dějin ve výuce dějepisu je věnována poměrně rozsáhlá literatura.³ Na základě studia této literatury jsem vyčlenila pět principů, které jsou pro význam regionálních dějin pro dějepisné vyučování charakteristické: **konkrétnost, názornost, výchovnost, motivace, systémovost.**

Historické události v regionálním prostředí nabývají na konkrétnosti. K regionálnímu prostředí máme citový vztah, je naším domovem. Tím nabývají historické události zároveň na intenzitě a zvyšuje se jejich emocionální náboj.⁴ Regionální dějiny poskytují žákům informace o minulosti jejich bezprostředního okolí. Uplatňuje se zde Komenského zásada, kterou směřoval i k dějepisu: „*Regionální dějiny přispívají z hlediska poznávacího k využití principu od bližšího k vzdálenějšímu, od známého k neznámému, od bezprostředního,*

¹ Z pohledu současné historické vědy považuji rovněž za nezbytné vysvětlit pojem mikrohistorie. Jedná se o odvětví historie, které se zabývá studiem minulosti v malém měřítku. Nejběžnější druh mikrohistorie je studium malého města nebo vesnice. Dále je obvyklé zkoumání osob menšího významu. Mikrohistorie je důležitou součástí „nové historie“, která se objevuje od 60. let 20. století. Obvykle úzce spolupracuje se sociálními vědami, jako jsou antropologie a sociologie.

² SVOBODA, Lubomír. *Regionální dějiny ve vyučování dějepisu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986, s. 5.

³ BARTOŠ, Josef a kol. *Regionální dějiny: pojetí, poslání, metodika*. Olomouc: Univerzita Palackého, Filozofická fakulta, 2004, ISBN 80-244-0865-1.

Regionální dějiny v dějepisném vyučování na českých a slovenských školách. Sborník z konference konané 23. - 24. listopadu 2005 v Ústí nad Labem. [Red.]: Martin Veselý - Michaela Hrubá. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 2006.

BENEŠ, Zdeněk. Regionální historiografie a školní dějepis. In *Regionální dějiny ve výuce dějepisu*, Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 2006. ISBN 80-7044-843-1.

JULÍNEK, Stanislav. *Základy oborové didaktiky dějepisu*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, Pedagogická fakulta 2004, ISBN 80-210-3495-5.

⁴ SVOBODA, Lubomír. *Regionální dějiny ve vyučování dějepisu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986, s. 5.

názorného a konkrétního k obecnějšímu a abstraktnějšímu, od spontánního zájmu k hlubšímu a širšímu poznání a pochopení.“⁵

Na základě konkrétních a žákům blízkých jevů vznikají jasné a živé představy, ty jsou základem pro vytváření hlubokých a trvalých historických vědomostí. Regionální dějiny jako součást obsahu dějepisného učiva umožňují jeho větší konkretizaci a názornost, a tím přispívají ke zkvalitnění znalostí žáků, rozvíjení jejich schopností a dovedností.

Regionální dějiny mají vedle funkce vzdělávací i významnou funkci výchovnou. Pro výchovu k vlastenectví, národní hrdosti jsou tak vytvořeny psychologicky vhodnější a konkrétnější podmínky, poněvadž poznáním dějin místa, regionu v souvislosti s národními dějinami bude možno u žáků lépe vytvářet pocit sounáležitosti k minulým generacím a ke všemu, co vytvořily a zanechaly jako tvůrčí odkaz generacím budoucím, který může být dále rozvíjen a přetvářen jen jejich prací a dalším úsilím.⁶

Regionální dějiny jsou tedy velmi významné z hlediska pěstování vlastenectví. Jejich zařazování do vyučovacího procesu umožňuje žákům vytvářet si citové vazby k obsahu dějepisného učiva, akcentovat jejich vztah k domovu a rozvíjet tak lásku k vlasti, vytvářet vědomí sounáležitosti.

Uplatňování regionálních dějin ve vyučování je významným motivačním činitelem. Motivačním podnětem je osobní žákův vztah k místu a prostředí, v němž žije. Ve vyučování se tak naskýtá velká příležitost pro uplatňování vlastních zkušeností žáků. Také větší názornost a přístupnost, kterou regionální dějiny nabízejí, zvyšuje zájem žáků, usnadňuje osvojování vědomostí a fixuje je v paměti žáků. Je tak možno dosáhnout, od původně neuvědomělého zájmu, vědomého učení a aktivity.⁷

Co se týče posledního principu, lze konstatovat, že zařazení regionálních dějin jako nedílné součásti národních dějin do soustavy vyučování dějepisu odpovídá systémovému přístupu k vyučovacímu obsahu (regionální – národní – světové dějiny). Sledování místních historických jevů z hlediska jejich vztahu k celonárodnímu historickému vývoji napomáhá

⁵ LABISCHOVÁ, Denisa - GRACOVÁ, Blažena. *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*. V Ostravě: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2008, ISBN 978-80-7368-584-3, s. 29.

⁶ BARTOŠ, Josef a kol. *Metodické otázky regionálních dějin*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981, s. 70.

⁷ SVOBODA, Lubomír. *Regionální dějiny ve vyučování dějepisu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986, s. 12.

vytvářet komplexní pohled na dějiny národa. Vedle souvislého chápání historických jevů přispívají rovněž regionální dějiny k pochopení vztahů obecného a zvláštního.⁸

Stručně jsme odpověděli na otázku, proč začleňovat regionální dějiny do soustavy dějepisného vyučování. Uvedené principy jasně dokazují, že integrace regionálních dějin do vyučování dějepisu může být velmi přínosná. Regionální prvky mohou být využívány v hodinách dějepisu při probírání některých témat z národních dějin, prostřednictvím exkurzí, návštěv muzeí, archivu, pamětních síní, knihoven a kulturně historických památek v kraji.⁹ Využívání regionálních prvků ve vyučování dějepisu umožňuje zkvalitnit historické vědomosti žáků, rozvíjet jejich schopnosti a dovednosti a napomáhá tak efektivněji a produktivněji dosáhnout základních cílů dějepisného vyučování.

Všechny uvedené významy se budou pochopitelně vztahovat také k regionálním pověstem jako podkategorii regionálních dějin.

⁸ SVOBODA, Lubomír. *Regionální dějiny ve vyučování dějepisu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986, s. 13.

⁹ JÍLEK, Tomáš - BĚLOHLÁVEK, Miroslav. *Příručka pro regionálně historickou práci v západních Čechách*. Plzeň: Západočeská univerzita, 1993, ISBN 80-7043-087-7, s. 5.

3 Žánr pověsti

Pověst můžeme definovat jako epický prozaický žánr lidové slovesnosti. Jedná se o příběh, ve kterém se prolíná realita vždy s určitou mírou fantazie, která ji dotváří. („půl pravda, půl smyšlenka“). Pochází z lidové tradice a původně žila v okruhu posluchačů jako vyprávěný příběh. Pověst, srovnáme-li ji s pohádkou, je více spjata s časoprostorovou určeností, ve které se vyprávění odehrává. Historicky hodnověrné může být místo, čas pověsti, postavy, které se tak zdůvěřňují a transformují „informaci“ pro budoucí pokolení.¹⁰ Celkově je pověst vyprávěním, ve kterém snaha o hodnověrnost příběhu převažuje. Aby vypravěč zaručil věrohodnost svého vyprávění, často se odvolává na nějakou paměťihodnost, která zůstala jako upomínka a pozůstatek události, o níž pověst vypráví (pozoruhodný kámen, prastará lípa atd.).¹¹ Pro pověst je dále příznačný jednoduchý děj, objektivní věcný styl a vypravěčská střídmost. Obvykle zde vystupuje málo postav. Po stránce obsahové se vyznačuje vírou v mravní řád. V pověsti je prvotní věcná informace, umělecké podání je druhotné.¹² Pověstmi se zabývá jak literární věda, tak historiografie.

3.1 Vývoj pověsti jako literárního žánru pro děti a mládež

Pověst nebyla původně určena dětem, ale sloužila k poučení nebo informaci (národní, politické, právní, etické apod.). Některé pověsti obsahují autentická historická fakta, jsou realistickým dokreslením děje v konkrétním čase, zprávou, záznamem a staly se mnohdy východiskem ke vzniku historické prózy.¹³

V době národního obrození byla pověst chápána jako prostředek k upevnění národního uvědomění, národního cítění a historického vědomí. Toto období bylo inspirativní pro vznik nových pověstí i vznik dalších variant pověstí starých. Vydávány byly hlavně národní a místní pověsti, které budovaly národně vlastenecký mýtus o české národní povaze, o pozitivních vlastnostech lidového hrdiny z venkova, upevňovaly

¹⁰ ČEŇKOVÁ, Jana a kol. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*. Praha: Portál, 2006, ISBN 80-7367-095-X, s. 99.

¹¹ SIROVÁTKA, Oldřich. *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1998, ISBN 80-85010-06-2, s. 49.

¹² *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 287.

¹³ URBANOVÁ, Svatava. *Historický vývoj žánrů literatury pro mládež*. Ostrava: Ostravská univerzita, 1998, ISBN 80-7042-136-3, s. 88.

představy o nepříteli.¹⁴

Mezi první soubory pověstí, které byly upraveny pro děti, patřily pověsti Václava Beneše Třebízského (1849 – 1884). K vydání je uspořádal a připravil Karel Václav Rais. Známe je pod názvem *Národní pohádky a pověsti* (1886), *Povídky ze starých hradů* (1888), *Nová sbírka slovanských pohádek a pověstí* (1894). Karel Václav Rais (1859 – 1926) se zabýval nejen pověstmi národními a heraldickými, ale zaměřil se také na pověsti regionální. Inspiraci čerpal ze záznamů v kronikách, archivech a starých letopisech. Jako učitel chtěl v dětech vypěstovat lásku k rodné zemi, k její národní minulosti a historické tradici.

Další oddíl představují pověsti zpracované Aloisem Jiráskem (1851 – 1930), které pozvedávaly národní sebevědomí lidí v různých etapách vývoje českého národa. Ovlivnily také celou řadu umělců, výtvarníků, hudebních skladatelů. Alois Jirásek podtrhl v pověstech nikoliv místní a regionální význam, nýbrž vybral témata a postavy, v nichž se promítly nejvýznamnější okamžiky českých národních dějin. Dílo *Staré pověsti české* (1894) mělo podporovat hrdost na české dějiny a na vybraných obrazech z minulosti národa ukázat na významné a mezní chvíle české historie. Tuto knihu pro mládež psal Jirásek v dobách, kdy došlo k velmi důležitým událostem novodobé české kulturní historie,¹⁵ které rámcovaly a naplňovaly svým smyslem ovzduší, v němž tato kniha českých pověstí vznikala.¹⁶ Námětově čerpaly Jiráskovy *Staré pověsti české* z nejstarších kronik (Kosmovy kroniky, Dalimilovy kroniky, z Kroniky české Václava Hájka z Libočan). První část je totožná s názvem knihy, jsou sem zařazeny pověsti o praotci Čechovi, Krokovi a jeho dcerách, Bivoji, Libuši, Přemyslovi. V druhé části, která je nazvaná *Pověsti doby křesťanské*, jsou zahrnuty pověsti o králi Svatoplukovi, Ječmínkovi, o svatém Václavovi, Žižkovi aj. Třetí a závěrečnou část tvoří věštby a proroctví (Sibylino proroctví).¹⁷

Je nutné zmínit se také o tom, že díla Aloise Jiráska si velmi oblíbil gottwaldovský komunistický režim. Jeho knihy byly v této době masově rozšiřovány a staly se povinnou školní četbou. Komunistická kulturní politika se netajila tím, že touto akcí

¹⁴ Tamtéž, s. 88.

¹⁵ Otevření národního divadla (1881, 1883) s uvedením Smetanovy Libuše, k dělení pražské univerzity na českou a německou (1882) a k založení České akademie věd a umění (1890).

¹⁶ SIROVÁTKA, Oldřich. *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1998, ISBN 80-85010-06-2, s. 128.

¹⁷ CHMELÍKOVÁ, Věra. *Literatura pro děti a mládež: Texty pro literární rozbor*. Plzeň: Západočeská univerzita, 1995, ISBN 80-7043-178-4, s. 47.

usiluje o ideologickou převýchovu celého národa.¹⁸ Klíčovým vykladačem Jiráskova odkazu se stal Zdeněk Nejedlý.¹⁹ Podle Nejedlého měla Jiráskova díla pomoci zejména mladým lidem, aby v pravém světle poznali národní historii, stranou však nezůstávali ani dělníci. Jiráskovy knihy představovaly dle stranických ideologů tu pravou lidovou četbu, srozumitelnou a milou všem. Zdeněk Nejedlý prosazoval heslo: „*Jiráskovy spisy – nejkrásnější učebnice českých dějin*.“ Za pomoci Jiráskových děl, doplněných výklady Zdeňka Nejedlého, tak mělo být konstituováno nové historické vědomí českého národa. Národní dějiny měly tímto způsobem ospravedlnit nástup komunistické moci.²⁰

Pro tuto práci však bude podstatná skutečnost, že Jiráskovo dílo pro mládež založilo významnou pověst'ovou tradici. Ta navazuje na zpracování pověstí Augustem Sedláčkem (1843 – 1926). Jeho zpracování nese název *Sbírka pověstí historických lidu českého v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* (1894). Z dalších autorů uvedme ještě Adolfa Weniga (1874 – 1940), který soustředil svou pozornost na Prahu (*Staré pověsti pražské*, 1930, *Věvec pražských pověstí*, 1908), na pověsti o hradech nebo pověsti o čaroději Žitovi. Wenigovy pověsti oživovaly zájem o českou historii, o historický žánr, sloužily ve školách k výchově občanské a vlastenecké.

V období okupace získaly pověsti posilující význam. V této době vznikla vedle regionálních souborů také díla mimořádného významu. Např. kniha Ivana Olbrachta (1882 – 1952) *Ze starých letopisů* (1940). Četbou mládeže se staly také *Obrazy z dějin národa českého* (1939, 40) Vladislava Vančury (1891 – 1942).

Po únoru 1948 se prosadila jednotná koncepce institucionalizovaného typu. Žádány byly úpravy značně zideologizované, oslavující rebélie, dělnický a revoluční zápas, protifašistický odboj. Pověsti měly charakter výchovný, oblíbenou tematikou se stalo husitství, selská povstání a zbojnictví.

Poněkud zatlačena do pozadí byla pověst v 60. letech. Regionální pověsti, v českých zemích tradičně bohatě zastoupené, se téměř přestaly vydávat. Významné přesto je, že se na sklonku 60. let prosadil požadavek propojení kvalifikovaných odborných znalostí s tvořivou schopností. Velmi dobře hodnoceny jsou pověsti zpracované Oldřichem Sirovátkou (1925 – 1992), který soustředil svou pozornost na

¹⁸ Oficiální stránky Ústavu pro výzkum totalitních režimů, [online]. Dostupné z: <<http://www.ustrcr.cz/cs/jiraskovska-akce-historicky-kontext> > [cit. 21. 1. 2012].

¹⁹ NEJEDLÝ, Zdeněk. *Alois Jirásek*. Praha: Svoboda, 1949.

²⁰ Oficiální stránky Ústavu pro výzkum totalitních režimů, [online]. Dostupné z: <<http://www.ustrcr.cz/cs/jiraskovska-akce-historicky-kontext> > [cit. 21. 1. 2012].

pověsti moravské. Desítky souborů pověstí vydala také Helena Lisická (*Pověsti starých měst*, 1981).

Z dalších významných autorů knih pro mládež připomínám ještě Eduarda Petišku (1924 – 1987), který zvolil jiné pojetí pověst'ové knihy o českých dějinách. K českým pověstem se dostal oklikou přes jinonárodní látky (*Staré řecké báje a pověsti*, 1958, *Příběhy, na které svítilo slunce*, 1967) a přes soubor *Golem a jiné židovské pověsti a pohádky ze staré Prahy* (1968).²¹ Tento širší a historický záběr Petiškovi pomohl poznat kořeny a význam lidové tradice a odhalit všelidský humanismus, jenž se v nich skrývá. České lidové pověsti zařadil do obecného panoramatu evropské pověst'ové tradice.²² V dalších souborech (*Čtení o hradech* 1972, *Čtení o zámcích a městech* 1979) uplatnil vlastní pojetí významu pověsti v dětské četbě. Autor si uvědomoval, že obrazná a symbolická povaha tohoto žánru se pohybuje na hranici mezi pohádkou a skutečností, čímž vyhovuje duši mladého čtenáře a může v něm probouzet a pěstovat historické povědomí. Petiška zastával názor, že nedostatek velké části pověst'ových knížek tkví v tom, že podávají zmeř a směs nejrůznějších příběhů a chybí v nich výběr, utřídění a stanovisko. Tuto perspektivu by měl dávat autor, spisovatel.²³ Z tohoto důvodu se Petiška ve svých knihách snažil poskytnout mladým čtenářům orientaci v příbězích historických pověstí. Jeho postup při řazení jednotlivých pověstí je kronikářský. V souboru *Čtení o zámcích a městech* píše: „*Kniha klade příběhy do stop, které zanechaly dějiny. Pověsti také nejsou řazeny podle toho, ve kterém století pravděpodobně vznikly. Řazení příběhů a pověstí určoval vývoj našich dějin. K určité události byly soustředěny pověsti a příběhy, které se události týkaly.*“²⁴ Autor psal tedy jakousi kroniku českých, moravských a slezských hradů, zámků a měst a jednotlivé pověsti uvedl jako příklady lidského počínání, udatnosti i zbabělosti, bolesti a radosti.²⁵ Eduard Petiška byl zkušeným autorem, který dokázal dát pověstem jasnou, uměřenou, harmonickou a pro mladého čtenáře přístupnou formu.

²¹ URBANOVÁ, Svatava. *Historický vývoj žánrů literatury pro mládež*. Ostrava: Ostravská univerzita, 1998, ISBN 80-7042-136-3, s. 89 – 90.

²² SIROVÁTKA, Oldřich. *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1998, ISBN 80-85010-06-2, s. 130.

²³ Viz str. 19.

²⁴ PETIŠKA, Eduard. O převyprávění pověstí v knihách pro mládež. In *Literární měsíčník* 8, č. 3, 1979, s. 29 - 31.

²⁵ SIROVÁTKA, Oldřich. *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1998, ISBN 80-85010-06-2, s. 130.

3.2 Typy pověstí

Klasifikace pověstí není jednoduchou záležitostí. Tematicky se pověsti proměňují a zpravidla je nelze jednoznačně rozčlenit. Často mají dva nebo i více motivických vrcholů; například pověsti o pokladech lze považovat za látky pověrečné, ale zároveň i za místní.²⁶ Pro základní přehled uvádím následující dělení:²⁷

3.2.1 Místní (lokální) pověsti

Kostru děje v těchto pověstech nese určitá lokalita. Místní látky můžeme rozdělit do dvou skupin. Jedna vypráví o přírodních, krajinných jevech: o kopcích, horách, údolích, skalách, řekách, potocích, studánkách, stromech. Druhá skupina se týká pamětihodností kulturních a stavebních: vzniku, osudů i zániku vesnic a měst, hradů a zámků, kostelů a klášterů, křížů a soch.²⁸

3.2.2 Historické pověsti

Historické pověsti mají svou vypovídající hodnotu především v tom, že zřetelně odrážejí sociální, politické, právní a náboženské poměry v minulosti (války, soudy s čarodějnicemi apod.). V českých historických pověstech dominují válečná témata, vojenské nájezdy (husitské, pruské, švédské, turecké), rozvoj řemesel a měst, zajímavé historické postavy (např. Jan Žižka, Josef II. aj.), časy poddanství a roboty, lidové revolty (kozínovská pověst, zbojnické pověsti), přírodní katastrofy, povodně, požáry, epidemie a hladomory. Nevýhodou historické pověsti je, že málokdy dokážeme přesně určit, kdy vznikla. Dozvíme se tak, jak vnímali určité situace naši předci. Mezi historické pověsti patří např. příběhy o ideálním panovníkovi, které se objevují jak v dějinách, tak v lidových pověstech. Velmi rozšířeným motivem jsou například pověsti o Václavu IV. nebo známé pověsti o Josefu II. Dalším obdobím, ve kterém vzniklo velké množství pověstí, je třicetiletá válka. Jako každá válečná doba, stala se i třicetiletá válka inspirací pro pověsti o ukrytých pokladech. Historickou a místní pověst chápalo středověké a starší písemnictví jako součást historické tradice. Dělal jen nepatrný rozdíl mezi vlastní historií a ověřenými dějinnými doklady a mezi pramenem, jaký

²⁶ Tamtéž, s. 55.

²⁷ CHMELÍKOVÁ, Věra. *Literatura pro děti a mládež: Texty pro literární rozbor*. Plzeň: Západočeská univerzita, 1995, ISBN 80-7043-178-4, s. 47.

²⁸ SIROVÁTKA, Oldřich. *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1998, ISBN 80-85010-06-2, s. 58.

dávala historická a lokální pověst. Dějiny a pověst'ová tradice se prolínaly, prostupovaly a splývaly.²⁹

3.2.3 Etiologické pověsti

Etiologické pověsti vyprávějí o původu a vzniku krajinných jevů (kopců, rybníků, propastí) a jiných přírodních zajímavostí a pozoruhodností, o založení vesnic a měst, hradů, zámků, klášterů a dalších stavebních památek. Jsou těsně spojené s pověstmi místními a podávají mytické vysvětlení různých událostí.

3.2.4 Legendární pověsti

Tyto pověsti vykládají legendy a náboženské látky. Jsou inspirované legendami a vztahují se k poutním místům, zázrakům a světcům.

3.2.5 Erbovní a rodové pověsti

Cílem erbovních pověstí je vysvětlit původ erbu. Zpravidla interpretují význam erbovních figur a způsob, jakým byl erb získán a kým byl udělen. Velká většina těchto pověstí vznikla až dlouho po údajné události na objednávku jednotlivých rodů a měla doložit jejich starobylost. V důsledku toho se pak legendární zakladatelé šlechtických rodů objevují výrazně dříve než první písemné zmínky o rodě. K těmto zakladatelům byl později domyšlen celý genealogický systém, což učinilo dataci počátku jednotlivých šlechtických rodů značně komplikovanou. První erbovní pověsti se objevují počátkem renesance a vztahují se výhradně k rodům, pozdější pověsti vysvětlují i heraldické figury na znacích církevních institucí a měst, nakonec vznikla i řada pověstí mající za cíl objasnit cechovní znaky.³⁰

3.2.6 Pověsti o lidech

Pověsti se zaměřují na osoby s charakteristickou tělesnou nebo duševní vlastností (pověsti o silácích, o chytrácích), vypravují o lidských povoláních (pověsti o mlynářích, ševcích) a o lidských osudech (neštěstí, vraždy).

3.2.7 Pověrečné, démonické pověsti

Někdy se objevuje termín pověsti strašidelné, vypravují o nadpřirozených bytostech a úkazech, v rybníku žije hashrman, v lese se ozývá hejkal a na louce lze potkat

²⁹ SIROVÁTKA, Oldřich. *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1998, ISBN 80-85010-06-2, s. 123.

³⁰ BUBEN, Milan. *Encyklopedie heraldiky*. Praha: Libri, 2003, ISBN 80-7277-135-3, s. 132.

divoženky, v noci se objevují světloňoši a bludičky, na hradě se v jistou hodinu prochází bílá paní atd. Mezi lidmi kdysi žily pověrečné představy o přírodě, o osudu člověka a posmrtném životě. Už ve středověku za panování Karla IV. zapsal některé podobné představy učený Bartoloměj Klaret z Chlumce. Objevují se ve veršovaných encyklopediích, hlavně v tzv. Glosáři – o pekle, čertovi, divoženkách, čarování, pokladech, polednici, vodníkovi a jiných nadpřirozených bytostech.³¹ Pověrečné představy se týkaly osudu člověka a jeho nejhlubších životních zájmů a pro posluchače byly přitažlivé a vzrušující. Příběhy se snažily poodhalit tajemství budoucnosti i smrti, úspěchu i nezdaru, bohatství a bídy, ohrožení i životního nebezpečí.³²

3.3 Regionální pověst

Pověsti z různých oblastí hrají v regionální četbě velmi důležitou roli. Tato obsáhlá část regionální literatury navazuje na literaturu pro děti a mládež, v níž pověsti a jejich zpracování hrají rovněž značnou roli, a částečně se s ní dokonce překrývá.

Regionální soubory pověstí z různých oblastí nalézají dostatek čtenářů jak mezi dětmi, tak i mezi dospělými.³³ Tyto pověst'ové knížky a soubory se vyskytují už od vzniku regionální literatury velice často. Někteří autoři se opírají o starší, zejména literární prameny a sbírky; jejich knížky lze označit jako převyprávění „z druhé ruky.“ Naproti tomu mnozí sami sbírají lidovou tradici a sami také folklórní texty převádějí do literární podoby.³⁴ Tyto literární úpravy mají především funkci vlastivědnou, autoři se snaží upevnit citové pouto k domovu a vlastnímu kraji, snaží se najít a podat pověsti, které jsou pro určitý kraj příznačné a osobité. Ukazují čtenářům přírodní a krajinné pozoruhodnosti a dějinnou paměť kraje. Autoři jsou často ve svém životě a tvorbě se svým krajem osobně spjatí. Platí to o mnoha autorech knížek literárních pověstí, a to starších i současných.³⁵

V příbězích vypravěč rozehrává tajemství spjatá s duchem prostorů, jako jsou domy, města, ulice, kláštery, kostely, kapličky, prameny, věže, hrady, studně, kopce aj.

³¹ Tamtéž, s. 59.

³² Tamtéž, s. 59.

³³ SIROVÁTKA, Oldřich. *Současná česká literatura a folklór*. Praha: Academia, 1985, s. 29.

³⁴ Tamtéž, s. 46.

³⁵ SIROVÁTKA, Oldřich. *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1998, ISBN 80-85010-06-2, s. 126.

Nalezneme je ve všech regionech. V těchto pověstech se prolínají historické motivy s motivy fantazijními, převážně pověrečnými a s motivy náboženských zjevení. V jednotlivých regionálních pověstech se velmi často vyskytují pověrečné bytosti (bílá paní, hastrman atd.)³⁶

Pokud bychom zkoumali pověšťovou tradici podle jednotlivých regionů, zjistíme, že se například pověsti z Chodska značně liší od pověstí z Českomoravské vysočiny, jinak vyhlíží pověšťová tradice Hané a jinak Podkrkonoší. Najdou se mezi nimi některé látky a motivy společné, avšak ještě více se uplatňují rysy odlišné. Na východní Moravě a ve východním Slezsku se vyskytují některé pověsti, které nejsou jinak na českém území známé – o zbojnicích, hlavně o Ondrášovi a Jánošíkovi, o tatarských a zejména tureckých válkách a nájezdech. Také pověsti jednotlivých vesnic, přestože spolu bezprostředně sousedí, se mohou mezi sebou značně lišit.³⁷

³⁶ Tamtéž, s. 126.

³⁷ SIROVÁTKA, Oldřich. *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1998, ISBN 80-85010-06-2, s. 54.

4 Pověst a její funkce

Pověst byla a stále také je oblíbeným doplňkem výuky, hlavně regionálních dějin. Snad i proto patřili ke sběratelům pověstí často učitelé (Karel Václav Rais aj.). Projevuje se u nich silný zájem o místní, historické i démonologické pověsti, v nichž viděli zrcadlo přírodních, historických i kulturních zvláštností kraje.³⁸ Učitelé také často zaznamenávali pověsti do školních kronik. Bez jejich úsilí by mnoho pověstí jistě úplně zaniklo.³⁹

Pověst dostává v literatuře často funkci výchovnou, poučnou a informativní.⁴⁰ Na to právě myslel již zmíněný Eduard Petiška, jehož pojetí bych chtěla v této souvislosti znovu připomenout, když napsal, že sběratelé ve svých záznamech o sbírkách zanechali neutříděnou směs nejrůznějších vyprávění. Na autorovi však záleží, aby do tohoto surového materiálu vdechl život, vybral z něj to, co pro svůj záměr potřebuje, a vyprávěl pověsti pro svou dobu, své současníky.⁴¹ Slovy Eduarda Petišky: *„Pověst a báje už dávno nenahrazuje skutečnou historii, leckterý příběh uvadl, uschl a rozdrobil se v prach. Každá doba vyzvedá z minulosti to, co slouží životu, co život potřebuje. A báje a pověst může současnému životu sloužit, může sehrát i u dětí v tvorbě historického povědomí důležitou úlohu. Ale jen tehdy, nedolehnou-li ty staré příběhy k dítěti jako tříšť starých časů a změť názorů. Předá-li je dětem spisovatel, který si bude počínat jako jeho dávný předchůdce, to znamená, bude-li příběh znovu vyprávět ze současného pocitu a současných potřeb. Spisovatel, který bude třídit, vyprávět ze své nutnosti a z nutnosti svého času.“*⁴²

Vedle toho také akcentuje tato literatura ještě další vlastnosti jako smysl pro humor, prostotu a lidovost, lásku k mateřštině, poetičnost a fantazii, je zde kladen důraz na motiv domova, sepětí člověka s minulostí krajiny a života lidu.⁴³

³⁸ Tamtéž, s. 28.

³⁹ JÍLEK, Tomáš - BĚLOHLÁVEK, Miroslav. *Příručka pro regionálně historickou práci v západních Čechách*. Plzeň: Západočeská univerzita, 1993, ISBN 80-7043-087-7, s. 94.

⁴⁰ SIROVÁTKA, Oldřich. *Současná česká literatura a folklór*. Praha: Academia, 1985, s. 62.

⁴¹ SIROVÁTKA, Oldřich. *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1998, ISBN 80-85010-06-2, s. 103.

⁴² PETIŠKA, Eduard. O převyprávění pověstí v knihách pro mládež. In *Literární měsíčník* 8, č. 3, 1979, s. 30.

⁴³ SIROVÁTKA, Oldřich. *Současná česká literatura a folklór*. Praha: Academia, 1985, s. 62.

Jsem přesvědčena, že se pověst může stát účinnou součástí školní výuky. Důležitým předpokladem při jejich využívání je poučení žáků o charakteristických rysech tohoto žánru.

5 Regionální pověst na I. stupni ZŠ

Na prvním stupni bývá pověstem věnován poměrně velký prostor v hodinách vlastivědy, která usiluje především o jakýsi komplexní pohled a poznání přírodního a společenského prostředí, v němž lidé žijí a pracují. Pro děti jsou pověsti branou do historie, nikoliv však ještě historií. Také v literatuře pro děti zaujímají význačné a stabilizované místo. Pověst může v malém čtenáři probouzet a pěstovat historické povědomí, vytvořit základ pro jeho historický zájem, stát se mostem, po kterém se postupně dostane k historii.⁴⁴

Žáci se na prvním stupni seznamují s publikacemi, jako jsou Jiráskovy Staré pověsti české nebo Obrázky českých dějin a pověstí, prostřednictvím kterých získávají povědomí o nejdůležitějších národních pověstech. Podle RVP ZV⁴⁵ by měl být na I. stupni kladen důraz také na pověsti regionální.

5.1 Vzdělávací oblast *Člověk a jeho svět*

Ze vzdělávací oblasti *Člověk a jeho svět* se následně pokusím vybrat a analyzovat vše, co bude důležité pro práci s regionální pověstí. Tato komplexní oblast je jedinou vzdělávací oblastí RVP ZV, která je koncipována pouze pro 1. stupeň základního vzdělávání. Prosazuje pohled do historie i současnosti a směřuje k dovednostem pro praktický život.

Cílové zaměření oblasti *Člověk a jeho svět*

Při práci s regionálními pověstmi na I. stupni ZŠ považuji za důležité naplnění zejména těchto cílů vzdělávací oblasti:

„Vzdělávání v dané vzdělávací oblasti směřuje k utváření a rozvíjení klíčových kompetencí tím, že vede žáka k:

- *orientaci ve světě informací a k časovému a místnímu propojování historických, zeměpisných a kulturních informací.*

⁴⁴ Na možnosti využití pověstí a pohádek ve výuce na 1. stupni ZŠ poukazuje ve své diplomové práci Jana Haisová (Círová): HAIŠOVÁ, Jana. *Pověst ve výuce na 1. stupni ZŠ - pověsti Plzeňska v pojetí M. Čekanové a Z. Zajíčka*. Diplomová práce, ZČU FPE, Plzeň, 2010.

⁴⁵ Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, aktuální znění k 1. 9. 2007. Dostupný z metodického portálu rvp: < <http://rvp.cz/>>

- *utváření ohleduplného vztahu k přírodě i kulturním výtvorům a k hledání možností aktivního uplatnění při jejich ochraně.* ⁴⁶

Vzdělávací obsah vzdělávacího oboru *Člověk a jeho svět* je rozdělen do pěti tematických okruhů. K tématu této práce se váží dva z nich, a to *Místo, kde žijeme a Lidé a čas.* ⁴⁷

5.1.1 Tematický okruh *Místo, kde žijeme*

V tomto tematickém okruhu je kladen důraz na praktické poznávání místních a regionálních skutečností a na utváření přímých zkušeností žáků. „*Různé činnosti a úkoly by měly přirozeným způsobem probudit v žácích kladný vztah k místu jejich bydliště, postupně rozvíjet jejich národní cítění a vztah k naší zemi.*“ ⁴⁸

Pro práci s regionálními pověstmi jsou významné následující výstupy:

Očekávané výstupy - 1. období

„*Žák začlení svou obec (město) do příslušného kraje a oblužného centra ČR, pozoruje a popíše změny v nejbližším okolí, obci (městě).*“

„*Žák rozliší přírodní a umělé prvky v okolní krajině a vyjádří různými způsoby její estetické hodnoty a rozmanitost.*“

Očekávané výstupy - 2. období

„*Žák vyhledá typické regionální zvláštnosti přírody, osídlení, hospodářství a kultury, jednoduchým způsobem posoudí jejich význam z hlediska přírodního, historického, politického, správního a vlastnického.*“

Učivo

domov – prostředí domova, orientace v místě bydliště

⁴⁶ Tamtéž, s. 38.

⁴⁷ Tamtéž, s. 37.

⁴⁸ Tamtéž, s. 37.

*obec (město), místní krajina – její části, poloha v krajině, minulost a současnost obce (města), význačné budovy.*⁴⁹

5.1.2 Tematický okruh *Lidé a čas*

*„V tematickém okruhu Lidé a čas se žáci učí orientovat v dějích a v čase. Poznávají, jak a proč se čas měří, jak události postupují v čase a utvářejí historii věcí a dějů. Učí se poznávat, jak se život a věci vyvíjejí a jakým změnám podléhají v čase. V tematickém okruhu se vychází od nejznámějších událostí v rodině, obci a regionu a postupuje se k nejdůležitějším okamžikům v historii naší země. Podstatou tematického okruhu je vyvolat u žáků zájem o minulost, o kulturní bohatství regionu i celé země. Proto je důležité, aby žáci mohli samostatně vyhledávat, získávat a zkoumat informace z dostupných zdrojů, především pak od členů své rodiny i od lidí v nejbližším okolí, aby mohli společně navštěvovat památky, sbírky regionálních i specializovaných muzeí, veřejnou knihovnu atd.“*⁵⁰

Historické povědomí, způsob, jakým se chápou historické události, vztah k historii, je v dítěti připravován mnohem dříve, než je schopné porozumět, co slovo historie vůbec znamená. V tomto dlouhém a složitém procesu uplatňují svůj vliv především rodiče a nejbližší okolí dítěte. Je to proces, který postupuje od bližšího ke vzdálenému, od jednoduchého ke složitému. Rodinné prostředí se svými zvyky, názory, předsudky i pověrami poznamenává historické povědomí dítěte v samém začátku. Jako vrstvy se ukládají ve vědomí dítěte stále složitější poznatky vážící se k dějinám. Sotva zvládne dítě první slůvka, už ho oslovují říkadla, písničky a pohádky. Tento první styk s kulturním pokladem svého národa začne v dítěti vrstvit základní vrstvu historického povědomí. Brzy po pohádce, někdy zároveň s ní se seznamuje malý čtenář s pověstí, bájí, legendou. Tyto literární útvary formují historické povědomí dítěte výrazněji nežli pohádka. Vyvolat u žáka zájem o minulost, o kulturní bohatství regionu i celé země lze v tomto období velmi dobře realizovat pomocí pověstí, které otevírají cestu k touze poznat více. Tím je pak naplněna podstata výše uvedeného tematického okruhu.⁵¹

⁴⁹ Tamtéž, s. 39.

⁵⁰ Tamtéž, s. 37 – 38.

⁵¹ HAISOVÁ, Jana. *Pověst ve výuce na 1. stupni ZŠ - pověsti Plzeňska v pojetí M. Čekanové a Z. Zajíčka*. Diplomová práce, ZČU FPE, Plzeň, 2010, s. 22.

Pro práci s regionálními pověstmi jsou důležité následující výstupy:

Očekávané výstupy - 1. období

„Žák pojmenuje některé rodáky, kulturní či historické památky, významné události regionu, interpretuje některé pověsti nebo báje spjaté s místem, v němž žije.

Očekávané výstupy - 2. období:

Žák rozeznává současné a minulé a orientuje se v hlavních reáliích minulosti a současnosti naší vlasti s využitím regionálních specifik.

Žák srovnává a hodnotí na vybraných ukázkách způsob života a práce předků na našem území v minulosti a současnosti s využitím regionálních specifik.“⁵²

Učivo:

Regionální památky – péče o památky, lidé a obory zkoumající minulost

Báje, mýty, pověsti – minulost kraje a předků, domov, vlast, rodný kraj.⁵³

Vybraný obsah Rámcového vzdělávacího programu jasně dokazuje, že tematika regionálních pověstí by se měla stát nedílnou součástí výuky na 1. stupni základní školy. Zastoupení regionálních pověstí na 1. stupni ZŠ není sice hlavním středem mého zájmu, tato kapitola však představuje potřebné shrnutí vědomostí, dovedností schopností a postojů, kterých musí žák v tomto období nutně nabýt, aby je mohl v dalším stupni vzdělávání účinně využívat a dále rozvíjet.

⁵² Tamtéž, s. 40.

⁵³ Tamtéž, s. 41.

6 Pověst jako součást obsahu dějepisného učiva

6.1 Co by si měl žák uvědomit

Mám-li v této práci podat doklady o tom, že pověsti mohou být pro výuku dějepisu přínosné, začnu tím, že se pověsti musí stát prospěšnými především pro samotného žáka. Žák by měl vůbec nejprve pochopit jejich smysl, poslání. V tom mu samozřejmě musí být pomocníkem učitel.

Je třeba si uvědomit, že pověsti mohou být pro historii důležitým pramenem, neboť z určitých historických úseků se dochovalo velmi omezené množství písemných záznamů či jiných pramenů. Velmi důležité přitom je, aby měl každý žák na paměti, že zkušenost pověsti je jiná nežli zkušenost vědy. Žák by měl být poučen o tom, že pověst není historická zpráva, ale jakýsi historický obraz. Je to pojetí minulosti ze zorného úhlu lidu, a tak přece jaksí patří k dějinám. Věrohodnost pověstí se sice nedá měřit faktografickou úplností, to však ani trochu neznamena, že nemůžeme mezi dějinnou skutečností a pověstovým líčením nalézt faktografickou shodu.⁵⁴ Ze střípků vzpomínek, které zbyly, tak pracně skládáme obraz minulosti. Čím dále do minulosti půjdeme, tím méně střípků nalezneme a tím neúplnější obraz dostaneme.⁵⁵

Žák by měl pochopit, že pověsti jako vyprávění o hrdinské minulosti mohly vnášet do temných časů jisté světlo, byly často pramenem útěchy, možná přinášely lidem i odhodlání vytrvat. Historická pověst hovořila jako odezva národní minulosti, jako příklad osobní statečnosti; místní pověst zase spojovala posluchače a čtenáře s domovem, s vlastním krajem a pověst démonická rozvíjela fantazii o tajemství přírody.⁵⁶ Děti by měly vědět, že vypravěči i posluchači věřili, že to, co se v pověsti vykládá, se skutečně nebo pravděpodobně přihodilo. Posluchači i vypravěči kdysi divotvorným postavám a čarovným činům na slovo věřili, protože byli vychováni ve víře, že v podzemí žije permoník, že na lidi chodí můra, že vodníci způsobují povodně a že lakomý sedlák, který přesazoval mezníky, bude po smrti chodit po poli s kamenem a

⁵⁴ SIROVÁTKA, Oldřich. *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1998, ISBN 80-85010-06-2, s. 57.

⁵⁵ ČERNÝ, Jiří a kol. *Obrázky z českých dějin a pověstí*. Praha: Albatros, 1996, ISBN 80-00-00479-8.

⁵⁶ SIROVÁTKA, Oldřich. *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1998, ISBN 80-85010-06-2, s. 83.

prosit o odpuštění.⁵⁷ Co lidé v té době nedokázali pochopit, to si takovýmto způsobem vysvětlovali. Zároveň působilo vyprávění takových pověstí preventivně – varovalo před mocí vodníka, hejkala, permoníka, divoženek nebo čarodějnic. Autoři pověstí také chtěli tato vyprávění zachytit jako zprávy pro budoucnost, tedy i pro žáky. V dřívějších dobách bylo takové lidové vyprávění bezprostředně zapojeno do společenského, zvykového a kulturního života někdejší vesnice a znamenalo pro lidi zábavu, poučení, zdroj informací i umělecký požitek. Pověsti se pak postupně vytratily z živého lidového vyprávění. Nahradily je jiné, moderní formy zábavy.⁵⁸

Děti by měly vnímat také tradičnost českých pověstí, mnohé z nich totiž žijí v tradici již od středověku, samozřejmě se přitom různě měnily.⁵⁹ Každá tradice má své kořeny v nějakém místě, je spjata s některým regionem, i když svým významem jej mnohdy přerůstá a stává se tak celonárodním majetkem.⁶⁰ Jako učitelé bychom měli žáky učit k jisté úctě k pověstovým příběhům, patříme totiž svými kořeny k našim předkům, k jejich odkazu, a proto bychom neměli zapomínat, že se i my jednou staneme minulostí a záleží na nás, jakou vzpomínku, jaký odkaz po sobě zanecháme.

6.2 Regionální pověst na II. stupni ZŠ a RVP ZV

V předchozí kapitole jsme nastínili, jakou roli hrají pověsti v nižším stupni vzdělávání, nyní se zaměříme na to, jaké postavení mají pověsti ve výuce (především dějepisu) na 2. stupni ZŠ a jak k této problematice přistupuje RVP ZV.⁶¹

6.2.1 Regionální pověst a naplňování klíčových kompetencí

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání stojí mimo jiné na myšlence, že je důležité v průběhu vzdělávání vybavit žáky vedle předmětových vědomostí také dovednostmi, postoji a hodnotami, které budou moci využít nejen ve škole, ale především v běžném osobním životě, při studiu a později i ve své profesní

⁵⁷ Tamtéž, s. 53.

⁵⁸ Tamtéž, s. 72.

⁵⁹ Tamtéž, s. 17.

⁶⁰ SVOBODA, Lubomír. *Regionální dějiny ve vyučování dějepisu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986, s. 7.

⁶¹ Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, aktuální znění k 1. 9. 2007. Dostupný z metodického portálu rvp: < <http://rvp.cz/> >

kariéře. Řeč je o tzv. klíčových kompetencích.⁶² K jejich utváření a rozvíjení musí dle RVP směřovat a přispívat veškerý vzdělávací obsah i aktivity a činnosti, které ve škole probíhají.⁶³

Přestože jsou v praktické části diplomové práce u konkrétních aktivit uvedeny jednotlivé klíčové kompetence, které jsou navrhovanými úkoly naplňovány, shrňme si nyní, které klíčové kompetence a jakým způsobem mohou s regionálními pověstmi korespondovat. Jednou z významných kompetencí, kterou může problematika regionálních pověstí naplňovat, je jistě kompetence občanská. Klíčový je zejména tento bod RVP: „*Na konci základního vzdělávání žák respektuje, chrání a ocení naše tradice a kulturní i historické dědictví, projevuje pozitivní postoj k uměleckým dílům, smysl pro kulturu a tvořivost, aktivně se zapojuje do kulturního dění a sportovních aktivit.*“⁶⁴

Pomocí regionální pověsti lze pěstovat úctu ke kulturnímu a historickému dědictví, vytvářet si kladný postoj k výtvorům lidského ducha, vnímat umělecká díla a chápat jejich hodnotu.⁶⁵ Také bude možné u žáků vytvářet povědomí o specifice vlastního regionu a formovat základy občanské hrdosti a vlastenectví.

V **kompetenci pracovní** je pro náš účel klíčový tento bod: „*Na konci základního vzdělávání žák přistupuje k výsledkům pracovní činnosti nejen z hlediska kvality, funkčnosti, hospodárnosti a společenského významu, ale i z hlediska ochrany svého zdraví i zdraví druhých, ochrany životního prostředí i ochrany kulturních a společenských hodnot.*“⁶⁶ Využívání regionálních prvků ve vyučování, tedy i regionálních pověstí, vede žáky k zájmu o ochranu životního prostředí v oblasti historických památek, úctě ke kulturnímu dědictví a rozvíjení hodnotové orientace.⁶⁷

Co se týče **kompetence k učení**, považuji za klíčové zejména tyto čtyři body, které se vzájemně prolínají: „*Na konci základního vzdělávání žák vyhledává a třídí informace a na základě jejich pochopení, propojení a systematizace je efektivně využívá v procesu*

⁶² Klíčové kompetence představují souhrn vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot důležitých pro osobní rozvoj a uplatnění každého člena společnosti. Klíčové kompetence nestojí vedle sebe izolovaně, různými způsoby se prolínají, jsou multifunkční, mají nadpředmětovou podobu a lze je získat vždy jen jako výsledek celkového procesu vzdělávání.

⁶³ Tamtéž, s. 14.

⁶⁴ Tamtéž, s. 16.

⁶⁵ LABISCHOVÁ, Denisa - GRACOVÁ, Blažena. *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*. V Ostravě: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2008, ISBN 978-80-7368-584-3, s. 28.

⁶⁶ Tamtéž, s. 17.

⁶⁷ JÍLEK, Tomáš - BĚLOHLÁVEK, Miloslav. *Příručka pro regionálně historickou práci v západních Čechách*. Plzeň: Západočeská univerzita, 1993, s. 6.

*učení, tvůrčích činnostech a praktickém životě.*⁶⁸ Při využití regionální pověsti jako textové pomůcky se rozvíjí schopnost číst s porozuměním, popsat a vyprávět příběh. Dále se také zdokonaluje schopnost vyhledávat potřebné informace. Při práci s regionální pověstí je také možno získávat dovednost informace kriticky analyzovat, formulovat a ověřovat hypotézy, hledat objektivní vysvětlení. Žáci si tak mohou procvičit nácvik kritiky pramene a jeho interpretace. Mají být schopni pochopit, že příběhy se mohou týkat skutečných lidí či neskutečných skutků a událostí. Měli by dokázat porozumět různým interpretacím a uvědomit si, že různě vykládané příběhy nám mohou podávat rozličné verze o tom, co se skutečně stalo.⁶⁹

Další bod kompetence k učení: *„Na konci základního vzdělávání žák operuje s obecně užívanými termíny, znaky a symboly, uvádí věci do souvislostí, propojuje do širších celků poznatky z různých vzdělávacích oblastí a na základě toho si vytváří komplexnější pohled na matematické, přírodní, společenské a kulturní jevy.*⁷⁰ Porovnávání informací z různých zdrojů umožňuje následné dosažení mnohostranného pohledu na minulost. Využívání poznatků z jiných předmětů a reálného života je důležité pro doplnění a lepší chápání souvislostí.

Předposlední bod kompetence k učení: *„Na konci základního vzdělávání žák samostatně pozoruje a experimentuje, získané výsledky porovnává, kriticky posuzuje a vyvozuje z nich závěry pro využití v budoucnosti.*⁷¹ Jak již bylo uvedeno v prvním bodě této klíčové kompetence, při práci s regionálními pověstmi lze u žáků budovat dovednost informace kriticky analyzovat. Pověsti v konfrontaci s historickou skutečností budují u žáků dovednost odlišit mýty od reality. Iniciují k přemýšlení a napomáhají tak rozvíjet kritické myšlení. Žáci si uvědomí smysl získávání dějepisných poznatků, jejich možné využití v životě. Jsou schopni komentovat užitečnost historického pramene jako svědectví o určité otázce.⁷² Získávají vztah k historickým informacím, které se mohou stát motivem pro další vzdělávání. Tím se můžeme dostat i k poslednímu bodu kompetence k učení: *„Na konci základního vzdělávání žák **poznává smysl a cíl učení, má pozitivní vztah k učení, posoudí vlastní pokrok a určí překážky či problémy bránící***

⁶⁸ RVP ZV, s. 14.

⁶⁹ JÍLEK, Tomáš a kol. *Vybrané kapitoly z didaktiky dějepisu*. Plzeň: Západočeská univerzita, 1998, ISBN 80-7082-422-0, s. 13.

⁷⁰ RVP ZV, s. 14.

⁷¹ Tamtéž, s. 14.

⁷² JÍLEK, Tomáš a kol. *Vybrané kapitoly z didaktiky dějepisu*. Plzeň: Západočeská univerzita, 1998, ISBN 80-7082-422-0, s. 14.

učení, naplánuje si, jakým způsobem by mohl své učení zdokonalit, kriticky zhodnotí výsledky svého učení a diskutuje o nich.“⁷³

Další z kompetencí, **kompetence k řešení problémů**,⁷⁴ bude plně uplatněna při využití vyučovací metody řešení problému spojené s regionální pověstí jako náplní této metody.

Kompetence komunikativní bude zahrnuta jak při využití diskusních metod, které napomáhají ke kultivaci vyjadřovacích schopností, tak při představení regionální pověsti jako svébytného žánru s jeho charakteristickými rysy: *„Na konci základního vzdělávání žák rozumí různým typům textů a záznamů, obrazových materiálů, běžně užívaných gest, zvuků a jiných informačních a komunikačních prostředků, přemýšlí o nich, reaguje na ně a tvořivě je využívá ke svému rozvoji a k aktivnímu zapojení se do společenského dění.*“⁷⁵

Poslední **kompetenci sociální a personální**⁷⁶ bude možno z velké části naplnit při různých formách skupinové práce, či při projektovém vyučování.

6.2.2 Vzdělávací oblast *Člověk a společnost*

Dějepis jako vzdělávací obor je spolu s Výchovou k občanství součástí vzdělávací oblasti Člověk a společnost. Tato oblast navazuje ve svém obsahu přímo na vzdělávací oblast Člověka a jeho svět. Důležité pro účel této práce je to, že podle RVP mají být obecné historické problémy konkretizovány prostřednictvím zařazování dějin regionu i dějin místních.⁷⁷

Cílové zaměření vzdělávací oblasti

Za hodnotné pro náš záměr považuji zejména tyto cíle vzdělávací oblasti stanovené RVP ZV: *„Vzdělávání v dané vzdělávací oblasti směřuje k utváření a rozvíjení klíčových kompetencí tím, že vede žáka k:*

- rozvíjení zájmu o současnost a minulost vlastního národa i jiných kulturních společenství, utváření a upevňování vědomí příslušnosti k evropské kultuře

⁷³ RVP ZV, s. 14.

⁷⁴ Tamtéž, s. 15.

⁷⁵ Tamtéž, s. 15.

⁷⁶ Tamtéž, s. 16.

⁷⁷ Tamtéž, s. 43.

S tímto bodem souvisí již zmíněný motivační charakter regionálních dějin a regionálních pověstí.

- rozlišování mýtů a skutečnosti, rozpoznávání projevů a příčin subjektivního výběru a hodnocení faktů i ke snaze o objektivní posouzení společenských jevů současnosti i minulosti

I o tomto bodě již byla řeč v předchozí podkapitole. Znovu připomínám, že při využití pověstí v konfrontaci s historickou skutečností lze u žáků budovat dovednost odlišit mýty od reality.

*- vytváření schopnosti využívat jako zdroj informací různorodé verbální i neverbální texty společenského a společenskovedního charakteru.*⁷⁸

S posledním vybraným cílem souvisí potřeba pracovat při vyučování s nejrozmanitějšími textovými pomůckami, tedy i s regionálními pověstmi.

6.2.2.1 Dějepis - vzdělávací obsah vzdělávacího oboru

Regionální pověst není pochopitelně konkrétně zakotvena ve vzdělávacím obsahu dějepisu jako vzdělávacího oboru, koresponduje však s následujícími výstupy a stanoveným učivem:

Člověk v dějinách – Očekávané výstupy:

„Žák uvede konkrétní příklady důležitosti a potřeby dějepisných poznatků

Žák uvede příklady zdrojů informací o minulosti; pojmenuje instituce, kde jsou tyto zdroje shromažďovány

Učivo

*význam zkoumání dějin, získávání informací o dějinách; historické prameny*⁷⁹

⁷⁸ Tamtéž, s. 44.

⁷⁹ Tamtéž, s. 44.

6.3 Učebnice dějepisu a regionální pověst

V rámci výzkumu jsem zaměřila svou pozornost rovněž na učebnice dějepisu pro druhý stupeň základních škol a víceletá gymnázia. Pokoušela jsem se zde nalézt nějakou zmínku o regionálních pověstech nebo odkaz, který by nabádal k činnosti spojené s touto problematikou. Byla jsem si samozřejmě předem vědoma toho, že v učebnicích dějepisu je zpracován především obecný historický vývoj. Domnívala jsem se tedy, že s největší pravděpodobností v nich problematika regionálních pověstí nebude vůbec obsažena. Příjemným překvapením pro mne bylo objevení dvou zmínek v učebnici pro šestý ročník od nakladatelství Fraus.⁸⁰ V následujících statích tyto dvě zmínky podrobně přiblížím.

První zmínka je obsažena v kapitole s názvem – „*Co víme o archeologických kulturách doby bronzové?*“⁸¹ Tato lekce v úvodní části dokládá, že v některých případech lze vysledovat souvislosti mezi pověstmi a archeologickými nálezy. Představuje významná naleziště kultur doby bronzové na našem území. Metodická příručka⁸² této učebnice uvádí, že jedním z očekávaných výstupů po probrání příslušné látky by mělo být i to, že žák používá správně pojem pověst.

Motivace přináší převyprávěnou část regionální pověsti, doprovázenou podnětnou ilustrací Vladimíra Havlice, malíře a zpracovatele „*Zlaté knihy plzeňských pověstí*“,⁸³ kterou autor sestavil a ilustroval podle pověstí zaznamenaných Jaroslavem Schieblem: „*V místech za dnešní Plzní stávala v dávných, pradávných dobách osada. Patřila mocnému a obávanému knížeti jménem Hýkal. Když zemřel, pochovali ho podle jeho přání v plné zbroji a také s jeho oblíbeným koněm. Ten musel být zabit, aby svého následoval na onen svět. Dědina začala nazývat Hýkalka. Duch knížete jedoucí na koni s bronzovým štítem v ruce a mečem u pasu se prý občas v noci v těchto místech zjevoval...*“⁸⁴

⁸⁰ *Dějepis 6 : učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2007, ISBN 978-80-7238-208-8. Celková koncepce učebnice odpovídá Rámcově vzdělávacímu programu pro základní vzdělávání. Učivo je chápáno jako prostředek k dosažení klíčových kompetencí, dovedností potřebných pro praktický život a celoživotní vzdělávání.

⁸¹ Tamtéž, s. 34.

⁸² *Dějepis 6: příručka učitele: pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2008, ISBN 978-80-7238-258-3, s. 70 - 71.

⁸³ HAVLIC, Vladimír. *Zlatá kniha plzeňských pověstí*. Plzeň: Karel Veselý, 1995, ISBN 80-901439-6-2.

⁸⁴ *Dějepis 6 : učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2007, ISBN 978-80-7238-208-8, s. 34.

Jako protipól představuje učebnice podobu bronzového štítu a popisuje jeho nálezy v místě, o kterém tato stará pověst vypráví: „*Při stavbě rodinných domků v Plzni na Jíkalce byl ze země vyzvednut unikátní bronzový štít. I další nalezené předměty pocházely z doby, kdy se na našem území začal zpracovávat bronz.*“⁸⁵

Připojené otázky a úkoly k tomuto textu, které jsou součástí vstupní motivace, obracejí pozornost žáků na nalezený štít a vedou je k úvahám o souvislostech mezi archeologickými nálezy a pověstmi:

1. *Ze kterého materiálu byl vyroben štít?*
2. *Jak rozumíte pojmu unikátní?*
3. *Porovnejte název místa v pověsti s místem nálezu. Proč asi nejsou oba názvy úplně stejné, jen se podobají?*
4. *Rozhodněte, zda uvedený příběh naplňuje znaky pověsti. Využijte informaci na liště.*

*(Příběh je spojen s místem Hýkalka, které má současný název Jíkalca. V pověsti vystupuje kníže Hýkal. Přesná doba zde určená není, hovoří se o dávné, pradávnej době. Lze říci, že text naplňuje znaky pověsti).*⁸⁶

Text na liště připomíná žákům, jak vznikaly pověsti a jaké jsou jejich znaky. Na konkrétním případě uvedené regionální pověsti si tedy propojí teorii s praxí: „*Pověsti vyprávějí příběhy spojené s určitou dobou, místem nebo osobou. Skutečný základ vyprávění je obohacen o lidovou fantazii. Pověsti se předávaly ústně. Docházelo proto k jejich obměnám, ale i zkomoleninám názvů míst a jmen osob.*“⁸⁷

Text na liště navíc ještě doplňuje vyobrazení titulní stránky knihy, ze které je pověst o knížeti Hýkalovi převzata. Dále je zde připojena malá poznámka o vzniku knihy.

Příručka doporučuje, aby vyučující před čtením pověsti ověřil představy, které se žákům vybavují pod pojmy *dědina*, *zbroj* a *kníže*, a aby v případě potřeby zařadil i úkol uvedený na liště: „*Zjistěte význam slov dědina, zbroj a kníže v Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost.*“⁸⁸

Příručka upozorňuje vyučujícího na skutečnost, že v pověsti je použit výraz kníže, který nemá pochopitelně s dobou bronzovou, ze které štít pochází, nic

⁸⁵ Tamtéž, s. 34.

⁸⁶ Tamtéž, s. 34.

⁸⁷ Tamtéž, s. 34.

⁸⁸ Tamtéž, s. 34.

společného. Je třeba žáky upozornit, že se tento výraz používal až později. Na dotvoření této pověsti mohl mít vliv i samotný nález štítu v roce 1901. Jak Jaroslav Schiebl, tak Vladimír Havlic již nález znali. Štít jezdce na koni je zjevně namalován podle skutečného nálezu.

Příručka dále radí, aby učitel vyhradil přiměřený čas, během něhož si žáci individuálně potichu přečtou pověst a prohlédnou ilustraci. Navazující text o nálezu štítu potom přečtou žáci společně a nahlas. Jde tak o způsob, kterým je výrazněji oddělena pověst od informace o nálezu.

Za příhodné považují autoři příručky zařadit debatu, ve které si žáci sdělí mimo jiné pocity, které u nich ilustrace jezdce na koni se štítem v ruce⁸⁹ vyvolala. Vyučující by měl nenásilnou formou vyzvat žáky k vnímání uměleckého díla. Příručka učitele nabízí k tomuto účelu následující otázky:

1. *Co je na ilustraci nejnápadnější?*

(Cválající kůň, noční krajina, měsíc v úplňku, který osvětluje křoviny a trávu v popředí...)

2. *Čím je jezdec opásán?*

(U pasu má připevněn meč, symbol příslušníka vyšší vrstvy.)

3. *Co drží v rukou?*

(V pravé ruce svírá otěže, v levé drží štít.)

4. *Je vidět jezdcovi do obličeje?*

(Jezdcův obličej se ztrácí ve tmě, splývá s tmou.)

5. *Proč asi malíř zvolil nejasné zobrazení obličeje jezdce?*

(Chtěl zdůraznit přízrak, ne skutečného člověka, tajemností provokuje fantazii...)

6. *Jakými prostředky malíř dosáhl tajuplnosti obrazu?*

(Kulatý štít se leskne jako měsíc, který shlíží na divokou noční jízdu. Tajuplný obraz je mlhavý, šedomodrou místy přerušuje bílá a černá barva.)

Poslední aktivitou, ke které metodická příručka vybízí, je práce s fotografiemi nalezeného bronzového štítu. Vyučující nebo žáci sami (i v rámci domácí přípravy) se mohou pokusit vytvořit další otázky k fotografiím. Např. „*Jaký tvar má bronzový štít? (kulatý, vypouklý); Popište, jak výrobce upravil část sloužící k držení štítu. Pokuste se*

⁸⁹ Ilustrace Vladimíra Havlice je zařazena v přílohách.

posoudit, zda dvě kruhové rýhy ve štítu mají jen štít zdobit, nebo také zvýšit jeho pevnost. (Rýhy ve štítě především celý štít zpevňují, stejně jako úprava jeho kraje).“⁹⁰

Aby byl naplněn cíl této lekce, měl by vést vyučující své žáky k poznání, že již v minulosti nežili lidé v našich zemích izolovaně, ale byli součástí evropských kultur. Každé společenství lidí žijící na území Evropy mělo a má svá specifika stejně jako jednotlivé prvky. Příručka uvádí v této souvislosti příhodná slova Vladimíra Havlice, malíře a zpracovatele *Zlaté knihy plzeňských pověstí*: „*Abychom se v Evropě neztratili, musíme hodně znát o své zemi.*“⁹¹

Druhá zmínka v učebnici dějepisu pro šestý ročník a víceletá gymnázia od nakladatelství Fraus se váže k učivu o starověkém Římě, konkrétně ke kapitole s názvem: „*Tajemství vzniku věčného města.*“⁹² Hlavním tématem lekce je založení města Říma, kdy je porovnávána legenda vytvořená Římány s názory vědců. Příručka učitele uvádí, že cílem lekce je vybídnout žáky k tomu, aby zvažovali věrohodnost písemných záznamů, pověstí, bájí a archeologických nálezů pro poznávání minulosti.⁹³ Jako očekávaný dílčí výstup se předpokládá, že žák vyhledá souvislost mezi textem pověsti o založení Říma a názvem města. Motivační vstup v této lekci tvoří upravený text pověsti o založení města Říma od řeckého spisovatele Plútarcha. Poté mají žáci možnost porovnávat obsah pověsti s tvrzením římských historiků i současných vědců. S pověstí a symboly měst také souvisí úkoly na liště. Ty vybízejí žáky k poznávání regionálních pověstí a symbolů města nebo oblasti, ve které žijí: „*Zjistěte, co vypráví pověst o založení vaší obce nebo města v blízkém okolí.*“⁹⁴

Příručka doporučuje pracovat při vyučování s některou z regionálních pověstí, přičemž je vhodné, aby žáci znali autora pověsti i zdroj, odkud pověst pochází. Zda je dílem autora, nebo má původ v dobách dřívějších. Úkolem žáků je, aby si vybrali nějaký městský znak a zkoumali historii, která se znakem souvisí. K tomu přidávají i vyhledané pověsti. Mohou zjišťovat i další okolnosti, čas vzniku, způsob uchování atd. Poté je doporučeno, aby žáci utvořili prezentaci, výstavu prací, popř. pozvali rodiče, aby

⁹⁰ *Dějepis 6: příručka učitele: pro základní školy a víceletá gymnázia.* Plzeň: Fraus, 2008, ISBN 978-80-7238-258-3, s. 71.

⁹¹ Tamtéž, s. 70.

⁹² *Dějepis 6 : učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia.* Plzeň: Fraus, 2007, ISBN 978-80-7238-208-8, s. 116.

⁹³ *Dějepis 6: příručka učitele: pro základní školy a víceletá gymnázia.* Plzeň: Fraus, 2008, ISBN 978-80-7238-258-3, s. 226 - 227.

⁹⁴ *Dějepis 6 : učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia.* Plzeň: Fraus, 2007, ISBN 978-80-7238-208-8, s. 116.

si prohlédli práce svých dětí.⁹⁵ V učebnici je jako doprovod k tomuto úkolu zobrazen znak města Plzně.⁹⁶

Učebnice od nakladatelství Fraus, jejíž celková koncepce odpovídá RVP ZV, podává jasný důkaz toho, že problematika regionálních pověstí by měla být do určité míry začleněna do výuky dějepisu. Zahrnutí zmínek o regionálních pověstech a aktivit s nimi spojených do učebnice pro šestý ročník je zase známkou toho, že pověst jako taková se hodí především pro práci s mladšími žáky.

6.4 Role učitele při práci s regionálními pověstmi

Zásadní úloha při seznamování dětí s minulostí kraje připadá škole a učitelům. Základním předpokladem je vztah učitele dějepisu k historii regionu. Jen tak lze v první řadě probudit zájem žáků o regionální dějiny a tím pádem i o regionální pověsti. Pouze učitel jako odborník, jako pedagog zajímající se o historii a kulturu regionu, může přenášet svůj zájem na žáky a prostřednictvím regionálních pověstí motivovat jejich vztah k historii, rozšiřovat jejich poznávací obzor o aktuální místní historickou tematiku, rozvíjet jejich poznávací dovednosti a schopnosti.⁹⁷ Způsobilst učitele dějepisu pracovat efektivně s regionálními pověstmi je ovlivněna v první řadě zájmem o tuto problematiku.

Při vyučování dějepisu má velký význam využívání regionálních prvků, jimiž se žákům přiblíží obecné historické poznání. Na učiteli je, aby důkladně poznal region, v němž učí a vytěžil z něj jeho zvláštnosti a hodnoty. Měl by být seznámen s nejnovějšími výsledky regionálního bádání. Při práci s regionální pověstí platí zároveň požadavek důkladného a podrobného studia skutečnosti a faktů. Potřebné je stanovení hranice mezi pravdivými údaji a literární fikcí. Při výběru regionální pověsti je nejúčelnější volit takové, které nalezly určitý ohlas v historickém vědomí. Učitel by měl znát pověšťovou tradici regionu. Snahou učitele dějepisu při využívání vybraných pověstí by mělo být postihnout historických období se zachycením nejdůležitějších a nejcharakterističtějších rysů určité oblasti, nejen ilustrovat národní dějiny.

⁹⁵ *Dějepis 6: příručka učitele: pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2008, ISBN 978-80-7238-258-3, s. 227.

⁹⁶ Tamtéž, s. 116.

⁹⁷ SVOBODA, Lubomír. *Regionální dějiny ve vyučování dějepisu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986, s. 49.

6.4.1 Postup učitele při práci s regionální pověstí

Rozhodne-li se učitel začlenit regionální pověst do výuky dějepisu, neměl by opomenout následující postupy, které se nyní pokusím v bodech zformulovat.

1. Výběr regionální pověsti jako obsahu učiva

Konkrétní obsah pověstí není možné kodifikovat učebními osnovami, a proto jejich výběr, pojetí a rozsah plně závisí na přístupu učitele k vyučovací situaci, zároveň také na časových možnostech. Učitel je tedy rozhodujícím činitelem při výběru vhodné regionální pověsti. Zvládnutí selekce učiva je základní dovedností každého učitele dějepisu. Správný výběr regionálního materiálu zabrání nahodilosti a samoučelnosti ve vyučování.⁹⁸ Cílem volby vhodné regionální pověsti je tedy vybrat pro dějepisné vyučování takovou, která by jako součást vyučovacího obsahu umožňovala účinně naplňovat jeho cíle a úkoly.

2. Stanovení cílů

Regionální pomůcka musí být zapojena do vyučování s patřičným objasněním, jakého cíle chceme jejím použitím dosáhnout. Cíle základního vzdělávání, klíčové kompetence a cíle jednotlivých vzdělávacích oblastí stanovuje RVP. Konkrétní cíle jsou pak v kompetenci jednotlivých učitelů.

3. Didaktické zpracování, didaktická úprava pověsti

Pověst se stává didaktickým médiem teprve v rukou učitele, původně byla totiž vytvořena k jinému účelu, je tedy nutno ji pro výuku přizpůsobit. Při práci s pověstí jako historickým pramenem by se nemělo zapomenout na tyto kroky: Nejprve je nutné provést pečlivou kritickou analýzu textu, to znamená zhodnotit obtížnost textu pro žáky, vyhledat klíčové pojmy, hlavní myšlenky a začlenit pověst do historického kontextu. Dále je třeba zaměřit se na historicky doložené události či osobnosti a zjistit, jak jsou v pověsti interpretovány. Nesmíme také opomenout provést konfrontaci s dosavadními znalostmi o daném tématu, s vědeckým zpracováním. Na závěr provedeme zhodnocení pověsti a položíme si otázku, jaká je její výpovědní hodnota. Kromě zmíněné historické analýzy nezapomínáme přitom také na literární rovinu pověsti.

⁹⁸ Tamtéž, s. 17.

4. Zvolení vhodných vyučovacích metod, prostředků a forem

Zde je důležité vybrat takové vyučovací metody, prostředky a formy, které budou adekvátní věku žáků a které povedou k realizaci stanovených cílů. Učitel musí volit takové způsoby vyučování, které připouštějí objevující učení, zvědavost a budou zaměřeny na komunikaci a vzájemnou spolupráci.⁹⁹

⁹⁹ JÍLEK, Tomáš a kol. *Vybrané kapitoly z didaktiky dějepisu I*. Plzeň: Západočeská univerzita, 1998, ISBN 80-7082-422-0, s. 39.

7 Zpracování plzeňských pověstí

Cílem této kapitoly je představit důležité pověstové soubory vážící se k Plzni a nejbližšímu okolí, ze kterých je možné regionální pověsti pro výuku dějepisu čerpat.

Plzeňských pověstí a stejně tak i jejich literárních zpracování existuje opravdu velké množství. Ty nejdůležitější z nich, které mohou sloužit záměru aplikace do dějepisného vyučování, jsou obsaženy v knize **Miloslava Bělohávka** „*Plzeňské pověsti a legendy*.“¹⁰⁰ Ve vyprávěných pověstech této publikace se před námi nepřímo zobrazuje tisíciletá historie Plzně a jejího nejbližšího okolí. Nejstarší zde obsažené pověsti se vztahují k založení hradu a města Plzně. V dalších se odrážejí válečné události, během nichž se Plzeňanům podařilo jen zázrakem ubránit město. Plzeňské pověsti nejsou samozřejmě ochuzeny ani o nadpřirozené bytosti. Nalezneme zde pověsti o strašidlech, zakletých bytostech a také ukrytých pokladech, které se vztahují k mnohým místům v Plzni. Nechybí ani pověsti objasňující vznik místních jmen nebo názvů domů. V dávných příbězích se také dočteme o katastrofách, morových ranách a požárech, které se nevyhnuly ani Plzni. Čtenáře jistě pobaví humorné pověsti o řemeslnících a měšťanech, které zůstávají stejně zábavné jako před několika staletími. Vzrušující jsou pověsti z třicetileté války, o Mansfeldovi, o vyhlazení Plzně, o Gryspecích. Nechybí zde ani velmi známá pověst o plzeňském městském znaku.

Tato publikace je pro využití plzeňských pověstí na druhém stupni základních škol jednou z nejužitečnějších. Jak sám Miloslav Bělohávek ve svém doslovu říká, kniha je určena především školní mládeži. „*Mým úmyslem bylo, aby mládež poznala ve formě pověstí minulost Plzně, aby tak snáze chápala tisíciletou historii města.*“¹⁰¹ Autor se snažil pověsti určit časově, vřadit je k určité skutečnosti, aby každá z nich měla historické jádro. Nesmírně důležité jsou jak pro učitele dějepisu, tak i pro žáky poznámky na konci knihy, které objasňují, co je skutečnou událostí a co jen pouhou pověstí. V těchto poznámkách Miloslav Bělohávek stručně charakterizuje každou jednotlivou pověst, upozorňuje na historické jádro a případně poukazuje i na nově vložené prvky. V každé z těchto poznámek autor uvádí také literaturu. Nejčastěji to je

¹⁰⁰ BĚLOHLÁVEK, Miloslav. *Plzeňské pověsti a legendy*. Plzeň: Nava, 1999, ISBN 80-7211-043-8.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 151.

kniha Jaroslava Schiebla, „*Plzeň v pověsti, legendě, tradici a škádlivce I. - III., Plzeň 1933/1934.*“¹⁰²

Nejvýznamnějším plzeňským sběratelem pověstí byl již výše zmíněný **Jaroslav Schiebl** (1851-1933), který si od mládí zapisoval pověsti, které slýchal od starých Plzeňanů.¹⁰³ V letech 1933-1934 vydal třísvazkové dílo „*Plzeň v pověsti, legendě, tradici a škádlivce,*“¹⁰⁴ což je výsledek více než půl století trvající práce. Co se týče Schieblových pověstí, tak pro současné čtenáře bude přístupnější publikace s názvem „*Zlatá kniha plzeňských pověstí,*“ která byla vydána u příležitosti oslav 700. výročí založení města Plzně v roce 1995. Autorem je **Vladimír Havlic**.¹⁰⁵ Kniha je průvodcem po pověstech Jaroslava Schiebla, jeho původní texty jsou zde uváděny kurzivou. Tato sbírka pověstových příběhů je pro nás velmi užitečná hlavně kvůli komentářům Vladimíra Havlice, který upřesňuje původ, vznik pověsti a konfrontuje ji s historickou realitou. Kniha dokazuje, že pověsti a legend vázících se k Plzni existuje opravdu velké množství a je další ze sbírek, kterou by učitel při práci s regionálními pověstmi neměl opomenout.¹⁰⁶

Další řada publikací, které uvádím, je vhodná spíše pro mladší žáky. Jejich přednost tkví mimo jiné také v nápadných ilustracích, jež jsou velkou motivací dětí k četbě pověstí. První taková publikace nese název *Dva tucty plzeňských pohádek a pověstí*. Kniha představuje čtyřicet příběhů, které dali dohromady **Zdeněk Zajíček** a publicistka **Markéta Čekanová**¹⁰⁷ za výtvarného doprovodu výtvarníka **Vhrstiho**.¹⁰⁸ Knihu uzavírá vyprávění o plzeňské Madoně s titulem „*Kolik tváří má život.*“¹⁰⁹

Další společná kniha **Markéty Čekanové** a **Zdeňka Zajíčka** s ilustracemi **Vhrstiho** nese název *Půl kopy pohádek a pověstí z Plzeňského kraje* a je určena především menším dětem. Příběhy zavedou děti do dob od šerého dávnověku až po dnešek, do známých českých měst, na hradní zříceniny i do tajuplných lokalit uprostřed

¹⁰² Tamtéž, s. 152.

¹⁰³ Tamtéž, s. 151.

¹⁰⁴ SCHIEBL, Jaroslav. *Plzeň v pověsti, legendě, tradici a škádlivce*. Plzeň: Vlastivědné knihkupectví a nakladatelství M. Lábkové, 1934.

¹⁰⁵ Vladimír Havlic (1944 – 2004) – plzeňský akademický malíř, grafik, spisovatel, vzkřísil ze zapomnění postavu bájného rytíře Radouše a přišel také s myšlenkou na Muzeum loutek.

¹⁰⁶ HAVLIC, Vladimír. *Zlatá kniha plzeňských pověstí*. Plzeň: Karel Veselý, 1995, ISBN 80-901439-6-2.

¹⁰⁷ Využitím těchto pověstí na 1. stupni ZŠ se zabývá Jana Haisová (Círová) ve své diplomové práci: „*Pověst ve výuce na 1. stupni ZŠ - pověsti Plzeňska v pojetí M. Čekanové a Z. Zajíčka.*“

¹⁰⁸ Vhrsti - vlastním jménem Vojtěch Jurík.

¹⁰⁹ ČEKANOVÁ, Markéta a kol. *Dva tucty plzeňských pohádek a pověstí: všem, kteří jsou v Plzni doma*. Plzeň: RLA Stallion, 2006, ISBN 80-239-7947-7.

lesů anebo třeba do rozhlasu. Autoři je doplnili spoustou tradičních pohádkových postav, jako jsou vodníci, čerti, černokněžníci, loupežníci a pochopitelně i krásné princezny a udatní princové, milé chudé dívky a srdnatí prostí mládenci. Děti se seznámí i s historickými postavami, jako je kupec Sámó, císař Rudolf II. nebo pánové Laurin a Klement. Na konci každého příběhu (tentokrát je jich rovných třicet) navíc čtenář najde Zrnko pravdy, které obsahuje historické reálie, jež se v pohádce či pověsti vyskytují. Čtenáři tak nejsou nabídnuty pouze poutavé příběhy, ale je mu zároveň připomenuta formou těchto dovětek i skutečné historie, a to nejen Plzně.¹¹⁰ Příběhy se odehrávají i na hradě Přimda, v Domažlicích, na Šumavě, v Sušici, v Klatovech, v Nepomuku pod Zelenou Horou, v Přešticích, Blovicích, Brdech, ve Spáleném Poříčí, ve vsi Řebřík i na Krašově, v Kaceřově, ve Stříbře i na hradě Gutštejn. V knize najdeme i znaky všech dotyčných měst a barevnou mapu. Tvůrci látku dovedli od prvních Slovanů až do poloviny dvacátého století. Najdeme zde i příběh děvčátka, které právě prožívá druhou světovou válku. „Půl kopy“ uzavírá pohádka „*O vánočním andělovi a dvou velkých přáních*“, která se týká problematiky česko-německých vztahů. Myslím, že tato kniha dokáže oslovit, jak dětské, tak dospělé čtenáře. Což dokazuje i text, který autoři vepsali do záhlaví knihy: *Pro potěchu všech, kdož mají dětskou duši.*¹¹¹

V knize *Plzeňská strašidla* autoři navazují na odkaz Jaroslava Schiebla, na jeho pověsti o bílých paních, bezhlavých rytířích a jiných tajemných přízracích a nevysvětlitelných úkazech. Z nich a několika dalších pramenů písemných i ústních volně převyprávěli současným jazykem třicet devět pověstí, u kterých se může čtenář bavit i bát a které ho mohou inspirovat k procházce Plzní, při níž se bude na staré domy dívat trochu jinýma očima. Jedná se o bohatě ilustrované kratochvilné čtení o strašidlech a tajemných zjeveních v ulicích města Plzně.¹¹²

Na knihu *Plzeňská strašidla* volně navazuje publikace *Plzeňská strašidla se vracejí*. Kniha nám nabízí dalších čtyřicet příběhů o strašidelných zjevech, kterých se báli Plzeňané od dob založení města do minulého století. Zajímavost zdejších pověstí

¹¹⁰Oficiální stránky Markéty Čekanové a její agentury, [online]. Dostupné z: <http://marketacekanova.webnode.cz/knihy/pul-kopy-do-kopy-pohadek-a-povesti-z-celych-cech/> [cit. 9.1 2012].

¹¹¹ČEKANOVÁ, Markéta a kol. *Půl kopy pohádek a pověstí z plzeňského kraje: pro potěchu všech, kdož mají dětskou duši*. Plzeň: RLA Stallion, 2007, ISBN 978-80-254-0807-0.

¹¹²MAZNÝ, Petr a kol. *Plzeňská strašidla*. Plzeň: Starý most, 2001, ISBN 80-238-7890-5.

umocňují i jejich výtvarná zpracování, která posilují čtenářův citový vztah k místům, jež vešla do historie.¹¹³

¹¹³ MAZNÝ, Petr a kol. *Plzeňská strašidla se vracejí*. Plzeň: Starý most, 2004, ISBN 80-239-2931-3.

8 Regionální pověsti a mezipředmětové vztahy

V současné době je v edukačním procesu kladen velký akcent na posílení interdisciplinárních souvislostí. Problematika mezipředmětových vztahů je jednou ze zásadních otázek, které oborová didaktika musí brát v úvahu při ujasňování postavení svého předmětu v celkovém systému vyučovacích předmětů. Dějepis jako výrazně společenskovědní předmět koreluje především s oblastí humanitních oborů (především s disciplínami český jazyk a literatura, cizí jazyky), včetně předmětů jednotlivých výchov.¹¹⁴

Regionální pověst spadá jak do dějepisu, tak českého jazyka a literatury. V hodinách českého jazyka je pověst představena jako jeden z epických žánrů se svými znaky. V dějepise zase můžeme využít regionální pověsti s historickou tematikou jako svědectví o určité události s kritickým přístupem. Lze ji tedy dobře využít i pro naplňování mezipředmětových vztahů.

¹¹⁴ JULÍNEK, Stanislav. *Základy oborové didaktiky dějepisu*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, Pedagogická fakulta 2004, ISBN 80-210-3495-5, s. 78.

9 Přehled možných vyučovacích metod a forem při práci s regionálními pověstmi

Pro stanovení možných metod při práci s regionálními pověstmi ve vyučování dějepisu nelze určit nějaké přesné univerzální schéma. Pokusím se podat jen jakýsi přehled způsobů práce, které tato problematika nabízí. Tento průřez by měl dokázat, že pro využití regionálních pověstí existuje pestrost a mnohotvárnost metod práce. Volbu metod práce s regionálním materiálem ovlivňují kromě obecně platných faktorů, jako jsou obsah a cíl vyučovací hodiny, také zkušenosti žáků z předchozích poznávacích činností a faktory vyplývající ze specifičnosti regionálního materiálu. Uvedené metody lze samozřejmě kombinovat, neuplatňují se samostatně. Některé z těchto metod se pokusím v následující kapitole konkrétně naplnit.

S dobrými výsledky bude možné regionální pověst použít při uplatňování úvodních i průběžných motivačních metod. Už v úvodu byla stanovena motivace jako jeden z charakteristických principů regionálních dějin. Regionální pověst jako podkategorie regionálních dějin má stejně výrazný motivační charakter. Pro vytvoření atmosféry zájmu můžeme snadno využít to, co žáci již jistě bezprostředně znají, a snadněji je aktivizovat. Regionální pověst může být ve výuce uplatněna i jako pouhá zmínka, jako motivační impuls v průběhu vyučovací hodiny, jako doplnění a konkretizace učitelova výkladu. Příklad učiva: Rušení klášterů za Josefa II. – pověst o pokladu v plaském klášteře, plaský učitel (nejen ten) se může zmínit o tom, že v této době byl zrušen i místní klášter a v souvislosti s tím se začala šířit pověst o ukrytém pokladu v prostorách kláštera, který nebyl i přes četné usilovné pokusy dosud objeven.¹¹⁵ Domnívám se, že i tato zmínka se může stát v průběhu vyučovací hodiny účinným motivačním zdrojem. V dalších statích se zaměřím na podrobnější způsoby práce s regionální pověstí, kterým bude potřeba vyčlenit v hodině více prostoru.

Pro práci s regionálními pověstmi se nabízí uplatnit metodu poutavého vyprávění. Vyprávění se přisuzuje důležitá role v probouzení zájmu o historii.¹¹⁶ Učitel může žákům pověst sám převyprávět či pracovat s žáky s daným textem pověsti. Pouhé přečtení pověsti nestačí. Vyučující by měl dále formulovat k textu nejružnější otázky,

¹¹⁵ VOREL, Josef. *Klášterní poklad a jiné plaské pověsti*, Kralovice: Josef Vorel, 1992.

¹¹⁶ JULÍNEK, Stanislav. *Základy oborové didaktiky dějepisu*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, Pedagogická fakulta 2004, ISBN 80-210-3495-5, s. 194.

kteře povedou k následné fixaci důležitých poznatků (př. Jsou v pověsti zmíněny historicky doložené události, osobnosti? Jak jsou v pověsti interpretovány?). Můžeme zde samozřejmě uplatnit i metodu řízené diskuse o otázkách, problémech, které bude text pověsti nastolovat.

Přístupnější a atraktivnější než psaný text bývá pro žáky obrázkový materiál, ilustrace vážící se k pověstem. Je účinné s nimi pracovat, ať už místo psané podoby pověsti či pro zopakování psaného textu. Můžeme tak u žáků konkretizovat, intenzifikovat jejich představy o osobách, objektech, událostech, které jsou spojené s danou regionální pověstí. Práce s obrazovými prostředky koresponduje s didaktickým principem názornosti.¹¹⁷

Používání regionálních pověstí umožňuje rozvíjet tvůrčí způsoby práce s regionálním materiálem. Pro naplnění této metody lze různými způsoby pracovat s textem pověsti, doplňovat ho či přepisovat nebo převádět text v jiné médium (obraz, komiks).

Činnosti spojené s regionálními pověstmi nemusí být zaměřeny jen na školní práci, nýbrž i na domácí přípravu žáků. Můžeme tak uplatnit domácí studium žáků směřující ke zpracování referátů a seminárních prací. Regionální pověsti jsou optimálním zdrojem pro zájmovou a „badatelskou“ činnost žáků. Můžeme tak rozvíjet dovednost informace samostatně vyhledávat (např. výběr četby k dané problematice).

Dalším způsobem jak regionální pověsti využít je prostřednictvím exkurzního vyučování, které umožňuje jejich bohaté a mnohostranné využití. Ať už je to návštěva historických památek, míst, ke kterým pověst odkazuje, nebo návštěva regionálních institucí: muzea (s využitím pracovních listů), spolupráce s archivem, knihovnou. Vyhledáváním informací v archivech, knihovnách můžeme přiblížit žákům práci historika. Žáci se mohou seznámit s kronikami jako s významným pramenem, který má u nás dlouhou tradici. (Např. školní kroniky - jsou v nich zaznamenány mnohdy místní pověsti).

Regionální pověsti jsou vhodné také pro skupinovou práci při řešení zadaného úkolu (metoda řešení problému). Lze tak navodit u žáků proces objevování. Vhodnou problémovou metodou je konfrontace obsahu pověsti s dosavadními znalostmi o dané události, osobnosti (pověst jako prostředek nácviku kritiky pramene). Společně s žáky

¹¹⁷ LABISCHOVÁ, Denisa - GRACOVÁ, Blažena. *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*. V Ostravě: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2008, ISBN 978-80-7368-584-3, s. 98.

tak můžeme podrobit pověst historické kritice, zjišťovat hodnověrnost údajů, stupeň jejich pravdivosti, pokusit se rozlišit informace jisté od těch, které můžeme považovat za pravděpodobné či zcela vyloučené. Žáci se také učí schopnosti poznanou pravdu zdůvodňovat a hájit.

Vhodným způsob pro uplatnění regionálních pověstí je projektové vyučování, při němž se uplatní interdisciplinární vazby. Regionální pověst jako taková v sobě spojuje látku uplatnitelnou jak pro český jazyk, tak pro dějepis. Dalšími aktivitami je pak možné zapojovat i jiné předměty (např. výtvarnou výchovu při tvorbě plakátů, ilustrací k pověstem atd.)

Žáci mohou dostat také za úkol provést rozhovor s babičkou, dědečkem a zjistit, zdali ještě oni slýchávali o nějaké pověsti, která se mezi lidmi vyprávěla. Učitel může také zařídit pro žáky besedu s autory regionálních pověstíových souborů.¹¹⁸

Uplatnit lze také metody, které jsou založené na poslechu. Některé pověsti se totiž dostaly i do písní. Píseň slouží ve vyučování k motivaci, zasahuje především emoční stránku lidské osobnosti, vyvolává estetické prožitky.¹¹⁹ S žáky ji můžeme společně podrobit analýze a interpretaci.

V rámci regionálních pověstí je také možné provést jejich dramatizaci.

¹¹⁸ Muzeum strašidel v Plzni nabízí besedu s autory knih *"Dva tucty plzeňských pohádek a pověstí", "Půl kopy pohádek a pověstí z Plzeňského kraje"* s názvem „Pohádky a pověsti trochu jinak aneb jak se píší knížky.“

¹¹⁹ LABISCHOVÁ, Denisa - GRACOVÁ, Blažena. *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*. V Ostravě: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2008, ISBN 978-80-7368-584-3, s. 117.

10 Konkrétní příklady aplikace regionální pověsti do vyučování dějepisu

10.1 Pověst v obrázkovém příběhu

Oblíbeným typem pověsti jsou příběhy o potrestané vrchnosti. Znáмым příkladem ze západočeského prostředí je pověst o Kozinovi a Lomikarovi. Tuto pověst lze představit žákům při probírání učiva 8. třídy – selská povstání. Jako pomůcku lze při tom použít obrázkového příběhu *O Janu Kozinovi* z knihy *Obrázky z českých dějin a pověstí*.¹²⁰

Jednou z možností, jak s tímto materiálem pracovat, je přečíst si s žáky tento příběh a následně o něm vést diskuzi nebo připojit k textu otázky a nechat žáky samostatně je zodpovědět. Možné otázky:

1. Povinností Chodů bylo hlídat hranici, která procházela kterým pohořím?
2. Tyto hraniční povinnosti přinášely Chodům práva a privilegia. Znáš některá?
3. Proč došlo k chodskému povstání?
4. Kdo to byli Kozina a Lomikar?
5. Kterému císaři poslali Chodové žádost o dodržování svých práv?
6. Jak se tato událost váže k Plzni?
7. Co říká pověst, která se váže k popravě Jana Sladkého Koziny?
8. Kdo napsal o povstání Chodů román Psohlavci?

Jako fixační aktivita se poté nabízí možnost vymazat pod obrázky text a nechat žáky, aby ho podle vlastního uvážení doplnili. Místo průvodního textu k obrázkům mohou také doplňovat u jednotlivých postav přímou řeč.

Další možností, jak s tímto materiálem pracovat, je rozstříhat text s obrázky na jednotlivé oddíly a nechat žáky, aby ho složili podle návaznosti událostí. Před touto aktivitou není nutné si pověst předem přečíst a nemusí být tedy nutně aktivitou fixační. Lze ji využít jako motivační metodu pro zpestření učiva o selských bouřích.

¹²⁰ ČERNÝ, Jiří a kol. *Obrázky z českých dějin a pověstí*. Praha: Albatros, 1996, ISBN 80-00-00479-8.

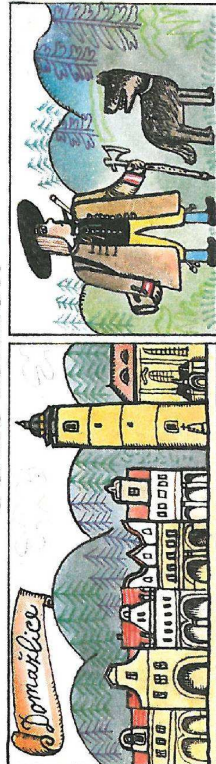
Cíle těchto aktivit:

Žáci si zafixují a rozšíří znalosti o selských povstáních na Chodsku, jsou schopni vytvořit vlastní příběh podle zadaných kritérií, dovedou logicky odvodit návaznost událostí.

Klíčové kompetence: kompetence k učení, kompetence k řešení problémů, kompetence komunikativní.

Mezipředmětové vztahy: český jazyk a literatura.

O JANU KOZINOVÍ

Od nepaměti chránili Chodové šumavské hranice. Za to nemuseli robotovat na panských statcích jako ostatní sedláci.

Po Bílé hoře se stal jejich pánem Volf Maximilián Laminger, kterému říkali Lomikar. Ten jim bral stará práva a nutil je k robotě. Chodové se bránili. Odmítli robotu i daně.

Vyslali deputaci k císaři, aby jim vrátil jejich práva. Císař odmítl. Listiny, kde byla práva Chodů zapsána, dal zničit.

Chodové se obrátili o pomoc k pražskému soudu. Tam však byli vjednaváci, vedení Janem Kozinou, uvěznění.

Lidé na Chodsku se zatím chopili zbraní. Chtěli si svá práva vybojovat. Císař proti nim vyslal silné vojsko. V nerovném boji Chodové podlehli.

Vězně postavili před pražský soud, který nad třemi z nich vynesl rozsudek smrti. Císař však rozhodl, aby byl popraven jen jejich vůdce Jan Kozina.

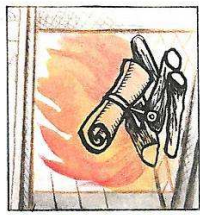
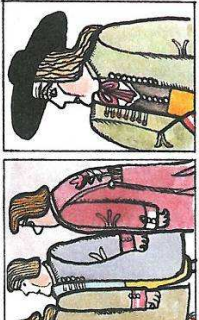
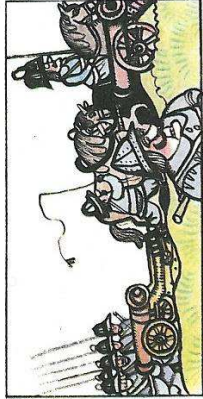
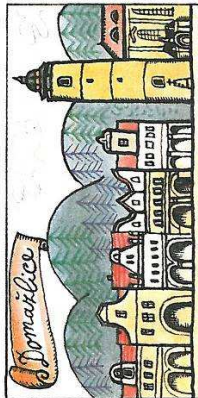
Na pízeřském náměstí, před zraky pokorených Chodů, které tam vojáci nahnali, zemřel Jan Kozina na šibenici. Po jeho posledních slovech Laminger zbledl.

Abyste dokázali, že se Kozinova prorocťví nebojí, uspořádal Laminger přesně po roce divoký hořký dokaz. Uprostřed radováněk si ho však našla smrt, jak Kozina prorokoval.

Doplň prázdné místo pod obrázky doprovodným textem

O JANU KOZINOVÍ

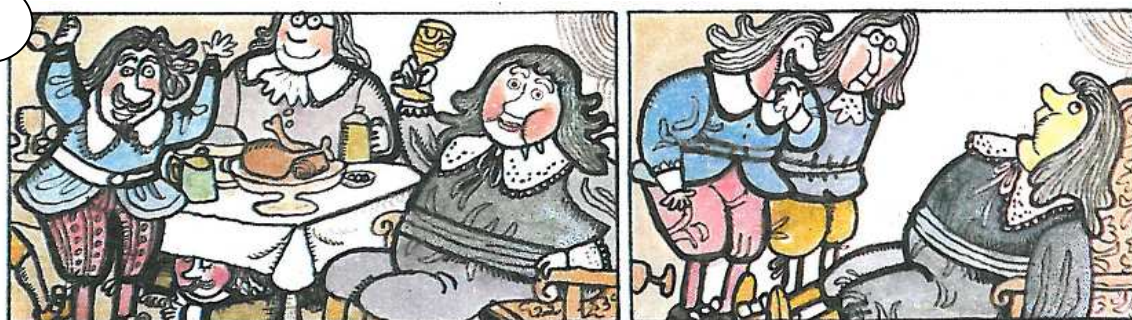

Seřad' obrázky tak, aby vznikla pověst o Janu Kozinovi.

O JANU KOZINOVÍ

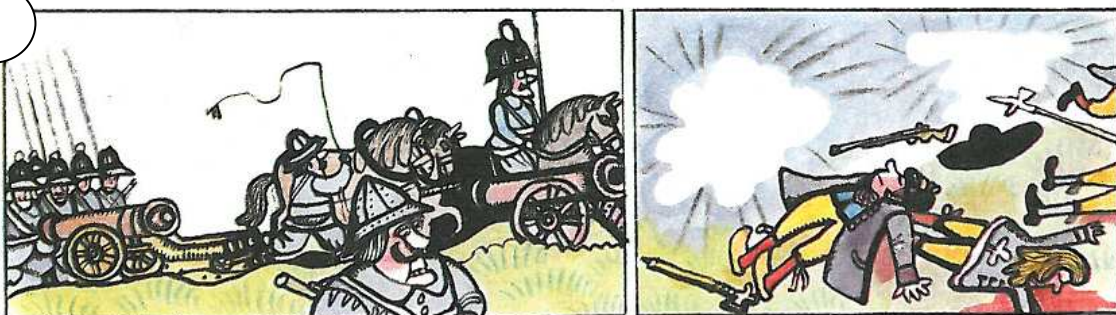
Chodové se obrátili o pomoc k pražskému soudu. Tam však byli vyjednaváči, vedení Janem Kozinou, uvězněni.

Aby dokázal, že se Kozinova prorocství nebojí, uspořádal Laminger přesně po roce divoký hodokvas. Uprostřed radovánek si ho však našla smrt, jak Kozina prorokoval.

Na plzeňském náměstí, před zraky pokořených Chodů, které tam vojáci nahnali, zemřel Jan Kozina na šibenici. Po jeho posledních slovech Laminger zbledl.

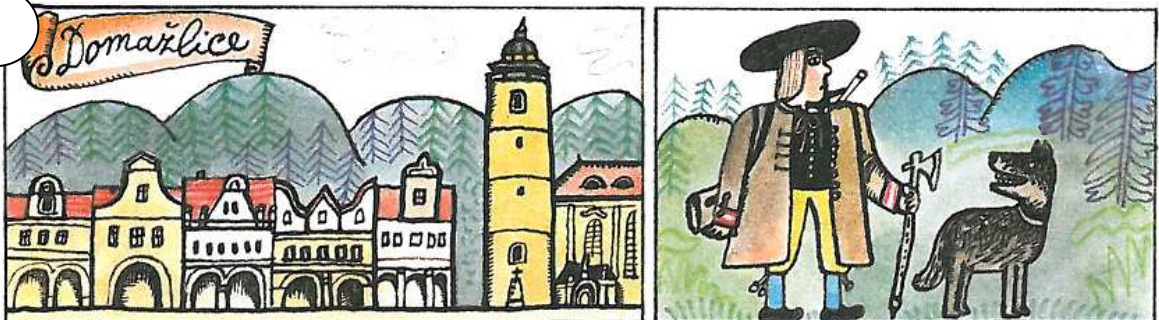
Lidé na Chodsku se zatím chopili zbraní. Chtěli si svá práva vybojovat. Císař proti nim vyslal silné vojsko. V nerovném boji Chodové podlehli.

Vyslali deputaci k císaři, aby jim vrátil jejich práva. Císař odmítl. Listiny, kde byla práva Chodů zapsána, dal zničit.

Vězně postavili před pražský soud, který nad třemi z nich vynesl rozsudek smrti. Císař však rozhodl, aby byl popraven jen jejich vůdce Jan Kozina.

Od nepaměti chránili Chodové šumavské hranice. Za to nemuseli robotovat na panských statcích jako ostatní sedláci.

Po Bílé hoře se stal jejich pánem Volf Maxmilián Laminger, kterému říkali Lomikar. Ten jim bral stará práva a nutil je k robotě. Chodové se bránili. Odmítli robotu i daně.

10.2 Pověst v písni

Při seznamování žáků s plzeňskými pověstmi lze také využít písně. V roce 1994 vyšlo album *Démophobia aneb Plzeňské pověsti, písně a jiné plísně*, které vytvořili hudebníci ze skupiny *Znouzectnost* a bylo věnováno sběrateli plzeňských pověstí Jaroslavu Schieblovi.¹²¹ Z alba jsem vybrala tři písně, které jsou dle mého názoru vhodné k didaktickému využití v hodinách dějepisu na 2. stupni ZŠ. Nabízí se zde zkombinovat poslech s doplňováním vynechaných míst v textu. Žáci mohou odhadnout název písně a učitel si připraví otázky k následné diskuzi. Vhodné je zařadit i bipolární škálu pro dojmy z poslechu (rychlý – pomalý, hlasitý – tichý, veselý – smutný, napjatý – uvolněný, vzrušující – uklidňující atd.).¹²²

Cíle těchto aktivit:

Pomocí písně včlenit žáky snáze do příběhu a vyvolat v nich určitý emocionální prožitek. Žáci si prostřednictvím poslechu písní zafixují a rozšíří své znalosti o selských povstáních na Chodsku, dále o historii a tradicích města Plzně. Jsou schopni vnímat informace na základě poslechu písní a dále s nimi pracovat.

Klíčové kompetence: kompetence k učení, kompetence komunikativní, kompetence občanská.

Mezipředmětové vztahy: český jazyk a literatura, hudební výchova, výchova k občanství.

¹²¹ Oficiální stránky skupiny *Znouzectnost*, [online]. Dostupné z: <http://www.znc.cz/> [cit. 21. 1. 2012].

¹²² LABISCHOVÁ, Denisa - GRACOVÁ, Blažena. *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*. V Ostravě: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2008, ISBN 978-80-7368-584-3, s. 171.

1. O Kozinovi

„Lomikare, Lomikare, co jsi to jen udělal
Ty jeden uličníku Kozinu jsi popravil dal
To se ti nemusí vyplatit, za jeho smrt musíš zaplatit - a hned
Helou, helou, helou nazdar v pekle
Helou, helou, helou do roka a do dne
Lomikare ty, bezbožníku proč to děláš
Vždyť na slamníku, ty jsi nikdá neležel

Honza Sladkej Kozina byl slavnej vůdce sedláků
Měl psa, na hlavě setsona, vlašku spoustu mindráků
To se musí někde projevit, u něho konkrétně on chtěl víc a už nic
Helou, tak už to chodí
Helou, kdo chce víc ten škodí
Honzo, Honzo ty naivní blázne mělš to vědět, že to vždycky vážne
Na prostých lidech a ti většinou zklamou

Tak bul téra chycen a posléze oběšen
V místech, co se dnes dělá pivo - každý byl vyděšen
S jeho kostmi vítr rok si hrál
Lomikar v Trhanově se jen smál - bláha
Helou, do roka a do dne
Helou, nazdar Lomikare
Tak to vidíš, už jsme tady oba, kde je radost
A kde je zloba a kde je pravda, kdo z nás ji má.“¹²³

Na základě poslechu doplň vynechaná místa v textu.

Lomikare, Lomikare, co jsi to jen udělal
Ty jeden uličníku _____ jsi popravil dal
To se ti nemusí vyplatit, za jeho smrt musíš zaplatit - a hned
Helou, helou, helou nazdar v pekle
Helou, helou, helou _____
Lomikare ty, bezbožníku proč to děláš
Vždyť na slamníku, ty jsi nikdá neležel

Honza Sladkej Kozina byl slavnej _____
Měl psa, na hlavě setsona, vlašku spoustu mindráků
To se musí někde projevit, u něho konkrétně on chtěl víc a už nic

¹²³ Oficiální stránky skupiny Znouzectnost, [online]. Dostupné z:
< <http://www.znc.cz/texty/demotxt.htm> > [cit. 21. 1. 2012].

*Helou, tak už to chodí
Helou, kdo chce víc ten škodí
Honzo, Honzo ty naivní blázne měls to vědět, že to vždycky vážne
Na prostých lidech a ti většinou zklamou*

*Tak bul téra chycen a posléze _____
V místech, co se dnes dělá _____ - každý byl vyděšen
S jeho kostmi vítr rok si hrál
Lomikar v Trhanově se jen smál - bláha
Helou, do roka a do dne
Helou, nazdar Lomikare
Tak to vidíš, už jsme tady oba, kde je radost
A kde je zloba a kde je pravda, kdo z nás ji má*

1. K jaké události se váže tato píseň?
2. V jakém století se tato událost odehrála?
3. Jsou postavy vystupující v písni skutečné, nebo smyšlené?
4. Ve kterém městě byl Jan Sladký Kozina popraven?
5. Jak je spojen Lomikar s Trhanovem?¹²⁴
6. Jaké nářečí můžeme v písni pozorovat? Co znamenají slova bul a tera?¹²⁵

2. Balada o pošahaném andělíčkoví

*„U svatýho Bartoloměje ted' už se vůbec nic neděje
Ve středověku to bylo jiný, vždyť žili taky jiný lidi
A měli jiný starosti a taky jiný radosti
A jinou mentalitu a jinou brutalitu
A mámy děti strašivali čertem nebo bílou paní
kulhavou klekánicí, všechno bylo jiný
Jen pověsti přetrvali o podivných věcích
o podivných postavách za měsíčních nocí
I v Plzni takový místo je, chodíme všichni kolem něj
To když nám smůla dupe na paty, to když nám není hej
Tak pohladíme andělíčka na mřížích Olivetské hory
"andělíčku můj strážníčku" mě smutek trochu bolí
A kdysi sem lidé putovali z bavor dokonce z rakous
prý se tu uzdravovali, říkal jeden francouz*

¹²⁴ V letech 1676 – 1677 si zde nechal tehdejší majitel panství Wolf Maxmilián Laminger z Albenreuthu vybudovat své sídlo – barokní zámek. Ten se později stal symbolem útlaku chodského lidu, který vyvrcholil. 28. 11. 1695 v Plzni popravou chodského vůdce Jana Sladkého Koziny. Lomikar o rok později na tomto zámku zemřel, k čemuž se váže známá chodská pověst o tom, že si pro něj „do roka a do dne“ přišel Kozinův duch, aby ho odvedl na „boží soud.“

¹²⁵ bul (byl), tera (teda).

*Kdo tam koště položil, nežidů se zbavil
Kdo tam berlu postavil, dokonce sám chodil
A kdo odtamtud něco vzal, se zlou se potázal
kdo berlu, nic moc nekoukal, raději se odbelhal
A stříbrný andělíček na starý mříž
se na nás trochu šklebí, co je pravda to jen on ví“¹²⁶*

1. Ke kterému městu se váže tato píseň?
2. Co přináší podle pověsti lidem štěstí a zdraví?
3. U které gotické památky najdeme toto blahodárné místo?

BONUS: Co je to Olivetská hora? ¹²⁷

Společně s žáky si můžeme přečíst ještě text pověsti o plzeňském andělíčkoví:

Pověst o plzeňském andělíčkoví

Pověst praví, že zázračné účinky andělíčka se tradují od doby, kdy se v chrámu sv. Bartoloměje ženil plzeňský kat. A protože kat do kostela nesměl, zastupoval jej (pouze u oltáře) jeho přítel. Kat se v tu dobu modlil u zadního vnějšího oltáře chrámu. Po skončení modlitby se zvedl a při vstávání se zachytil andělíčka vykovaného na mřížích chrámu. Tato událost nebyla beze svědků, spatřily ho opodál stojící plzeňské měšťanky, které věřily, že vše, co pochází od kata, přináší štěstí. Tak se pověst o důležitosti andělíčka rychle rozletěla do celého kraje a šíří se do dnes. ¹²⁸

Při probírání učiva o Boleslavu II., lze také žákům připomenout událost spojenou s Plzní. Z roku 976 totiž pochází první historická zpráva o hradu Plzni (stával na hradišti Hůrce ve Starém Plzenci), kdy kníže Boleslav II. porazil vojsko německého

¹²⁶ Oficiální stránky skupiny Znouzectnost, [online]. Dostupné z:
< <http://www.znc.cz/texty/demotxt.htm> > [cit. 21. 1. 2012].

¹²⁷ Sousoší Olivetská hora (modlíci se Kristus, sv. Jakub, sv. Jan a spící sv. Petr) je umístěné z vnější východní strany lodí chrámu. Pochází z roku 1468. Sousoší bylo uzavřeno barokní mříží v roce 1713.

¹²⁸ Oficiální informační server města Plzně, [online]. Dostupné z:
< <http://www.plzen.eu/o-meste/historie-mesta/povesti/povesti.aspx> > [cit. 23. 1. 2012].

krále Oty II. pod hradem Plzní. Němci byli přepadeni při koupání.¹²⁹ Učitel může žákům toto poznání zpestřit také pomocí následující písně:

3. Pravdivá pověst o bitvě pod Hůrkou

*„Deset tisíc let a možná ještě víc
se nic nedělo u Plzně a byl tu pořád klid
Pak v dálce vidno jezdce a v jejich čele Plzen
Ve voku velkou slzu a říká: "to je moje zem"
A všichni brečí - jako želvy
V Plzenci na hradišti*

*A byla válka lidi se prali, čech s bavorákem se neměli rádi
Kopí a meče v litém boji praskaly jak para ořechy
Ale češí přednost měli - smysl pro srandu tu němci neměli
A tak jednou při koupeli vzali jim šaty, pak je pobili
A oni řvali - jako hadi*

V Plzenci na hradišti

*Plzeňáci se radovali a hned bohu za to děkovali
A aby vděčnost prokázali zase po čase trochu pracovali
Od těch dob stojí tam velikej kulatej stan
A až jednou půjdete kolem vzpomeňte na to, co jsem tu zpíval
Jak plzeňáci bojovali a slávu Plzně budovali*

V Plzenci na hradišti“¹³⁰

Pro využití plzeňských pověstí v písni lze také ještě pracovat s některými písněmi skupiny *Strašlivá podívaná* např. „*Hodina duchů, Radouš, Plzeňská madona.*“¹³¹

¹²⁹ Porážku bavorského vojska pod hradem Plzní líčí ve své kronice Dětmar, merseburský biskup BĚLOHLÁVEK, Miloslav. *Plzeňské pověsti a legendy*. Plzeň: Nava, 1999, ISBN 80-7211-043-8.

¹³⁰ Oficiální stránky skupiny Znouzectnost, [online]. Dostupné z:
< <http://www.znc.cz/texty/demotxt.htm> > [cit. 21. 1. 2012].

¹³¹ Oficiální stránky skupiny Strašlivá podívaná, [online]. Dostupné z:
< <http://www.straslivapodivana.cz/> > [cit. 23. 1. 2012].

10.3 Exkurze do Muzea strašidel v Plzni

Muzeum strašidel se nachází na západní straně náměstí Republiky, v samém centru města Plzně, ve sklepení dnes již zbořeného domu, který od 16. století býval hostinským domem. Dnes zde stojí Hotel Central. Stejně jako celá Plzeň je i tento dům protkán pověstmi, pohádkami, tajemnými bytostmi a strašidly. Dle pověstí se zde alchymisté pokoušeli objevit kámen mudrců a vymyslet lék proti moru.

S úsměvem a nadsázkou je nám umožněno nahlédnout do zapomenutých časů staré Plzně a okolí. Muzeum nabízí prohlídku pro žáky s průvodcem. Poskytuje také vybrané vzdělávací a zábavné programy pro skupiny (např. „*Vznik a vývoj plzeňského znaku*“).¹³² Pracovní listy pro žáky v současné době muzeum neposkytuje. Dovolila jsem si vytvořit vlastní pracovní list, který bych žákům rozdala po prohlídce muzea.

Cíle této aktivity:

Zprostředkovat žákům zajímavý zážitek a vyvolat v nich zvědavost pro další poznávání historie a pověšťové tradice plzeňského regionu. Přiblížit žákům představy o pověšťových a pohádkových bytostech spojených s Plzní a okolím. Žáci jsou schopni prostřednictvím prohlídky muzea samostatně získat informace a následně s nimi dále pracovat, uvádět je do souvislostí.

Klíčové kompetence: kompetence k učení, kompetence k řešení problémů, kompetence občanská.

Mezipředmětové vztahy: český jazyk a literatura, výchova k občanství.

¹³² Oficiální stránky Muzea strašidel v Plzni, [online]. Dostupné z: <<http://www.muzeumstrasidel.cz/>> [cit. 21. 1. 2012].

Pracovní list

1. Dokresli plzeňský znak.¹³³

2. Jak je nazýváno zvíře, které jsi nakreslil do znaku?

- a) Sarajevký čert
- b) Saracénský čert
- c) Sarajevský červ

3. S kterým historickým obdobím je toto zvíře spojeno?

- a) třicetiletá válka
- b) založení Plzně
- c) husitské války

¹³³ Stránky o plzeňském kraji, [online]. Dostupné z: <http://plzenskykraj.webnode.cz/album/fotogalerie/znak-gif/> [cit. 21. 1. 2012].

4. Jak se jmenuje bájný kníže, který je na obrázku? S kterým hradem je spojován?¹³⁴

5. Co je pro tohoto bájného knížete charakteristické?¹³⁵

¹³⁴ Oficiální stránky Muzea strašidel v Plzni, [online]. Dostupné z: <<http://www.muzeumstrasidel.cz/index.php/fotogalerie/category/1-strasidla>>[cit. 21. 1. 2012].
Oficiální stránky Mikroregionu Radyně, [online]. Dostupné z: <<http://www.radyne.jz.cz/>>[cit. 21. 1. 2012].

¹³⁵ Oficiální stránky Muzea strašidel v Plzni, [online]. Dostupné z: <<http://www.muzeumstrasidel.cz/index.php/fotogalerie/category/1-strasidla>>[cit. 21. 1. 2012].

6. Přiřaď

Duchmaus	šotek
Barchán	vodník u studny, která je branou do tajných podzemních prostor alchymistů
Cukrštejn	skřítek, který ochránil město Stříbro před křižáky
Literka	jediný podzemní hrad v Čechách

7. Za vlády kterého císaře žili v Plzni alchymisté, kteří se v plzeňských sklepeních pokoušeli objevit kámen mudrců a také sem přivedli různé demony, strašidla a prapodivné postavičky?¹³⁶

8. Vypiš alespoň 3 místa s největším výskytem strašidel na 1m², která byla k vidění na panoramatické mapě.

¹³⁶ Oficiální stránky Muzea strašidel v Plzni, [online]. Dostupné z: <http://www.muzeumstrasidel.cz/index.php/fotogalerie/category/1-strasidla> [cit. 21. 1. 2012].

10.4 Projektové vyučování

Přednost projektového vyučování spočívá v pestrém a živém pracovním postupu, vyvolávajícím aktivitu žáků a vytvářejícím předpoklady pro pevnou fixaci historických poznatků, které jsou spojeny s názornými a konkrétními představami žáků.

Projekt: Plzeň v pověstech

Cíle této aktivity:

Žáci dovedou samostatně vyhledat informace k zadané problematice. Na základě vyhledaných informací jsou schopni analyzovat text pověsti, podrobit ho určité historické kritice tím, že provedou srovnání s dostupnými historickými materiály. Postihnou zcela konkrétních historické skutečnosti v jejich jedinečnosti. Žáci dovedou zadané téma také výtvarně zpracovat. Zformulují kontrolní otázky pro ostatní žáky. Jsou schopni nezáujatě zhodnotit výkon svůj, své skupiny i skupin ostatních.

Klíčové kompetence: kompetence k učení, kompetence k řešení problémů, kompetence komunikativní, kompetence sociální a personální, kompetence občanská.

Mezipředmětové vztahy: český jazyk a literatura, výtvarná výchova, výchova k občanství, informační a komunikační technologie.

Zadání:

Žáci se rozdělí do čtyř pracovních skupin po čtyřech až pěti jedincích. Výběr členů skupin bude proveden losem pojmů vztahujících se k jednotlivým pověstem. Na projektu budou žáci pracovat jeden měsíc.

Rozlosování pověstí:

madona, socha, Panna Marie, gotika ⇒ pověst o Plzeňské madoně

renesance, Vlach, radní, radnice ⇒ pověst o plzeňské radnici

husita, velbloud, Zikmund, znak ⇒ pověst o velbloudovi

Václav II., hrad Plzeň, Nová Plzeň, město ⇒ pověst o založení města

Po rozlosování žáků do skupin obdrží každá skupina text jednotlivé pověsti s dalšími instrukcemi.

- Požadavky:** 1. Přečíst si ve skupině pověst.
2. Vyhledat odpovědi na přiložené otázky a úkoly.
 3. Výtvarně zpracovat plakát k dané pověsti, na kterém budou uvedeny také základní informace o dané historické památce, symbolu města Plzně.
 4. Výstup před třídou, který musí obsahovat:
 - A) vlastní interpretaci (převyprávění) pověsti
 - B) seznámení spolužáků se zjištěnými, skutečnými historickými informacemi o dané památce, symbolu s demonstrací zhotoveného plakátu
 - C) zhodnocení do jaké míry se dá považovat pověst za pravdivou
 - D) příprava minimálně třech kontrolních otázek pro spolužáky
 - E) uvedení použité literatury, internetových stránek
 - F) zhodnocení spolupráce ve skupině.

Po prezentaci všech skupin zhodnotí učitel práci jednotlivých skupin a žáků, pokusí se za pomoci žáků vybrat nejzdařilejší vystoupení. Na závěr proběhne vycházka ke kostelu svatého Bartoloměje, žáci si prohlédnou Plzeňskou madonu, navštíví radnici, povšimnou si, kde všude lze spatřit plzeňský znak (tramvaje atd.).

Texty jednotlivých pověstí, které žáci obdrží, jsou uvedeny v přílohách. Vybrány byly z publikace od Miloslava Bělohávka „*Plzeňské pověsti a legendy*.“¹³⁷

Přiložené otázky a úkoly pro skupinu č. 1 – Pověst o založení města

Ověřte si informace získané z pověsti:

Který panovník založil město Plzeň?

Ve kterém roce byla Plzeň založena?

O jaké město se jednalo – věnně, horní, poddanské či snad královské?

Zachovala se nějaká listina o založení města?

Kde se nacházel původní hrad Plzeň?

Z kterého roku pocházejí první zmínky o Plzni?

Na soutoku kterých řek vznikla Plzeň?

¹³⁷ BĚLOHLÁVEK, Miloslav. *Plzeňské pověsti a legendy*. Plzeň: Nava, 1999, ISBN 80-7211-043-8.

Zaujímal Plzeň výhodnou polohu na křižovatce obchodních cest?

Které stavby patří mezi první v Plzni?

Přiložené otázky a úkoly pro skupinu č. 2 – Pověst o Plzeňské madoně

Ověřte si informace získané z pověsti:

Ve kterém roce vznikla přibližně Plzeňská madona?

Který panovník v této době vládne?

Víme skutečně něco o autorovi Plzeňské madony?

Koho tato socha doopravdy zpodobňuje?

Je pravda, že patří k nejvzácnějším gotickým památkám v Česku vůbec?

V pověsti se říká, že madona zdobí hlavní oltář. O který oltář se jedná? Kde bychom ho v Plzni našli?

Kolik měří Plzeňské madona a z čeho je vytesaná?

Kdy byla socha Plzeňské madony prohlášena vládou ČR za Národní kulturní památku?

Zkus najít v ČR ještě nějaké významné madony. Jsou tak krásné jako ta plzeňská?

Přiložené otázky a úkoly pro skupinu č. 3 – Pověst o velbloudovi

Ověřte si informace získané z pověsti:

Skutečně husité obléhali v roce 1433 Plzeň?

Byla Plzeň od počátku na katolické straně?

Dal velblouda do plzeňského znaku skutečně císař Zikmund Lucemburský?

Byla původní barva pole štítu zelená?

Vydal v roce 1434 Zikmund Plzni zlatou bulu?

Poputoval velbloud nakonec do Norimberka?

Co tvořilo počátek plzeňského erbu?

Vyjmenujte, co dále tvoří plzeňský znak.

Přiložené otázky a úkoly pro skupinu č. 4 – Pověst o plzeňské radnici

Ověřte si informace získané z pověsti:

Vypukl skutečně v Plzni roku 1507 požár?

Byla radnice vystavěna v letech 1554 – 1558?

Byla postavena ve slohu renesančním?

Jmenoval se její architekt skutečně Giovanni de Statia?

Ověřte, kdo byl nazýván Vlachim.

Které novorenesanční prvky na radnici nalezneme?

Kdo to byl Jan Koula?

Co je to mázhauz?

10.5 Srovnávací metoda

Regionální pověsti poskytují vhodný materiál pro historickou analýzu, při níž jsou na základě srovnávacího postupu odhalovány souvislosti mezi historickými jevy a smyšlenkami.

Cíle této aktivity:

Žáci poznají různé úhly pohledu na danou událost. Hodnotí událost na základě srovnání různých zdrojů informací. Žáci jsou schopni prokázat určité „historické myšlení.“ Pomocí komparace získají základní poznatky o založení města, ve kterém žijí a studují.

Klíčové kompetence: kompetence k učení, kompetence k řešení problémů, kompetence komunikativní, kompetence občanská.

Mezipředmětové vztahy: český jazyk a literatura, výchova k občanství.

Zadání: Srovnejte pověst o založení kláštera s úryvkem, který pojednává o dějinách plaského kláštera. Lze nalézt v materiálech nějakou shodu? Čím se zásadně liší?

Pověst o založení Plas

„Jednou zavítal český kníže Vladislav se svou družinou na lov zvěře do manětínských lesů. V honbě za statným jelenem se dostal až do plaského údolí. Zastavil se unaven marným pronásledováním zvěře a ať dával loveckou trubkou znamení své družině jak chtěl, nedovolal se jich. Svou žízeň uhasil v blízké studánce, které se dodnes říká Císařka. Protože kolem ní bylo vidět čerstvé stopy rysů a medvědů, odejel kus cesty po proudu Střely, kde pod lipou ulehl, aby si odpočinul. Únavou se mu oči zavřely a usnul. Zdálo se mu, že slyší zvony a klášterní kostel zvoucí k pobožnosti. Probudil se a když oči otevřel, spatřil ke své hrůze, že se k němu blíží had s otevřenou tlamou. Prudce vytrhl meč a hada skolil. V tu chvíli slyšel troubení lesních rohů své lovecké družiny, které vyprávěl nato svou příhodu. Snad se mu zalíbila i krásná zdejší kotlina kolem řeky Střely, ale jisté je, že za své zázračné záchránění života zde nechal postavit klášter

*s kaplí sv. Benedikta, na jehož kopuli dal onoho hada otočit kolem kříže. A jméno onoho plaza, i když poněkud pozměněno, již Plasům navždy zůstalo.*¹³⁸

Text z odborné literatury

Plasy

První prokazatelné zmínky o Plasích se váží k založení kláštera, který svou existencí dal celému kraji zvláštní ráz. Cisterciácký klášter založil kníže Vladislav II. (pozdější král Vladislav I.) v roce 1144. V roce 1145 přišli do Plas první mniši a o rok později vydal klášteru zakládací listinu dochovanou ve falsu. Jméno kláštera i sídla bylo pravděpodobně dáno dle původního knížecího dvorce nebo podle typů polí ve svazích kotliny, kterým se říkalo plasa. Založením kláštera vyústila snaha Přemyslovců o kolonizaci neosídlených území Českého státu.

Většina klášterů má svoji zakládací legendu, která popisuje okolnosti jeho vzniku. Jsou zaznamenány až z pozdější doby a nejinak je tomu u kláštera plaského. Barokní kroniky popisují sen krále Vladislava, který v místech budoucího kláštera usnul na plášti pod lípou.¹³⁹

Doplňující otázky:

1. Proč myslíte, že usnul Vladislav podle pověsti zrovna pod lípou? Jaký význam má lípa pro město Plasy?
2. Kde můžeme v Plasích vidět hada, o kterém vypráví pověst?
3. Vyskytují se v textu nějaké neznámé pojmy?
4. Zjistěte, kdo to byli cisterciáci.

¹³⁸ VOREL, Josef. *Kláštevní poklad a jiné plaské pověsti*. Kralovice: Josef Vorel, 1992, s. 26.

¹³⁹ Oficiální stránky Kláštera Plasy, [online]. Dostupné z: <http://www.klaster-plasy.cz/> [cit. 22. 1. 2012].

11 Závěr

Abychom mohli objektivně ocenit význam regionálních pověstí pro dějepisné vyučování, je nutné pověst vnímat jako jednu stranu mince, která aby vůbec mohla být ve výuce dějepisu nějak uplatnitelná, musí se doplnit vždy o stranu druhou, tedy o historickou faktografii. Toto je nutné mít stále na paměti.

Regionální pověsti se mohou podílet jak svou informativní, tak formativní složkou na naplňování základních cílů vyučování dějepisu. S jejich pomocí lze rozšiřovat, prohlubovat i fixovat učivo. Stejně jako celé regionální dějiny umožňují větší konkretizaci a názornost. Mohou se podílet na formování historického vědomí na základě zkušenostního pole žáků, představují totiž rovinu poznání blízkou životní zkušenosti žáků. Dají se dobře využít k popularizaci regionálních poznatků. Jejich předností je snadná dostupnost a přitažlivost. Díky jejich schopnosti emocionálního působení mohou plnit funkci motivace učiva. Svým poetickým půvabem dokážou vyvolat zájem o minulost. Jejich důležitým posláním je také vzbudit užší vztah k místům vyprávěných dějů. Zahrnují tedy i výchovnou funkci. Uplatňováním pověstí můžeme také rozvíjet tvůrčí způsoby práce s textem. V některých případech nás mohou vést k tomu, že je třeba znovu a znovu ověřovat zjištěné skutečnosti a interpretace z pohledu nových generací.

Mám za to, že uvedené způsoby prezentace regionálních pověstí ve výuce dějepisu nevyčerpaly ani zdaleka všechny možnosti, které tato problematika nabízí. To ani nebylo původním záměrem této diplomové práce.

Přestože regionální pověsti jako pouhé historické obrazy zahrnující v sobě ohlas určité historické události nemohou být systematicky uplatňovány v každé vyučovací hodině dějepisu, zasluhují, aby jim ve vyučovacím procesu byla věnována jistá pozornost. Patří k významným pramenům regionálních dějin a nesmíme jejich existenci i přes jejich četná negativa opomíjet či přezírat. Domnívám se, že i jako pouhé rozšiřující učivo mohou přispět k ještě větší atraktivitě předmětu a zpestření vyučovacích hodin. Jejich prostřednictvím se lze učit o regionálních dějinách zábavnou a přístupnou formou. Při správném zacházení s regionálními pověstmi lze napomoci k dosažení jak základních obecných cílů základního vzdělávání, tak konkrétnějších cílů, které dále specifikuje příslušné dějepisné učivo.

Je nesmírně důležité, aby se učitel nebránil využívat ve výuce co nejrozmanitějších metod. Jen tak nedojde k tomu, že začne postupem určité doby nudit sám sebe a tím pádem i své žáky. Na rozdíl od žáka stráví učitel ve škole mnohem více let a neměl by tedy časem ustrnout jen u zaběhnutých a osvědčených metod. Měl by stále vyhledávat a zkoušet nové věci, rozšiřovat si své obzory. Domnívám se, že i regionální pověst se pro učitele může stát (u některých učitelů tomu možná už tak je), prostředkem, pomocí něhož si rozšíří své znalosti o zajímavosti z regionu, tedy místa, kde pracuje a žije. Věřím, že tato práce bude případným zájemcům o regionální pověsti prospěšná.

12 Summary

This diploma thesis provides the basic survey of regional legend as a possible teaching aid in History lessons. Except the general access to this issue the work provides the particular examples of the application of the legends from the Pilsen region in the History lessons in form of excursion, project teaching and other activation methods. To be able to objectively appreciate the value of regional legends for History teaching, it is necessary to compare the legends with historical factual account sources, because they should be always presented in mutual coexistence.

One of the outputs of the work says that regional legends can contribute through its formative and informative elements to fulfilling the basic objectives in History teaching. They can be used to extend, deepen and fix the students' knowledge. Regional legends as well as the regional history itself give us the opportunity to make the content of the History lessons more concrete, illustrative and closer to students' live experience. Furthermore teachers can use them to popularize regional history. The emotional element of the regional legends can function as outer motivation. We can also reflect their educational function in the meaning of forming the qualities of the person. The regional legends should arouse the closer relation to the places which are mentioned in the legends. One of the advantages of the regional legends is that they are easily available.

Although the regional legends can't be systematically used in every History lesson, they deserve to be mentioned and used to make the History more attractive and contribute to its diversification.

13 Seznam literatury

- BARTOŠ, Josef a kol. *Regionální dějiny: pojetí, poslání, metodika*. Olomouc: Univerzita Palackého, Filozofická fakulta, 2004, ISBN 80-244-0865-1.
- BARTOŠ, Josef a kol. *Metodické otázky regionálních dějin*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981.
- BĚLOHLÁVEK, Miloslav. *Plzeňské pověsti a legendy*. Plzeň: Nava, 1999, ISBN 80-7211-043-8.
- BENEŠ, Zdeněk. Regionální historiografie a školní dějepis. In *Regionální dějiny ve výuce dějepisu*, Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 2006. ISBN 80-7044-843-1.
- BUBEN, Milan. *Encyklopedie heraldiky*. Praha: Libri, 2003, ISBN 80-7277-135-3.
- ČAPEK, Vratislav a kol. *Úvod do studia didaktiky dějepisu*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2005, ISBN 80-7043-395-7.
- ČEKANOVÁ, Markéta a kol. *Dva tucty plzeňských pohádek a pověstí: všem, kteří jsou v Plzni doma*. Plzeň: RLA Stallion, 2006, ISBN 80-239-7947-7.
- ČEKANOVÁ, Markéta a kol. *Půl kopy pohádek a pověstí z plzeňského kraje: pro potěchu všech, kdož mají dětskou duši*. Plzeň: RLA Stallion, 2007, ISBN 978-80-254-0807-0.
- ČEŇKOVÁ, Jana a kol. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*. Praha: Portál, 2006, ISBN 80-7367-095-X.
- ČERNÝ, Jiří a kol. *Obrázky z českých dějin a pověstí*. Praha: Albatros, 1996, ISBN 80-00-00479-8.
- ČESAL, Aleš. *Tajemná města: Plzeň*. Praha: Regia, 2004, ISBN 80-86367-38-X.
- Dějepis 6 : učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2007, ISBN 978-80-7238-208-8.
- Dějepis 6: příručka učitele: pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2008, ISBN 978-80-7238-258-3.
- HAVLIC, Vladimír. *Zlatá kniha plzeňských pověstí*. Plzeň: Karel Veselý, 1995. ISBN 80-901439-6-2.
- HAISOVÁ, Jana. *Pověst ve výuce na 1. stupni ZŠ - pověsti Plzeňska v pojetí M. Čekanové a Z. Zajíčka*. Diplomová práce, ZČU FPE, Plzeň, 2010.
- CHMELÍKOVÁ, Věra. *Literatura pro děti a mládež: Texty pro literární rozbor*. Plzeň: Západočeská univerzita, 1995, ISBN 80-7043-178-4.

- JÍLEK, Tomáš a kol. *Vybrané kapitoly z didaktiky dějepisu*. Plzeň: Západočeská univerzita, 1998, ISBN 80-7082-422-0.
- JÍLEK, Tomáš - BĚLOHLÁVEK, Miloslav. *Příručka pro regionálně historickou práci v západních Čechách*. Plzeň: Západočeská univerzita, 1993, ISBN 80-7043-087-7.
- JULÍNEK, Stanislav. *Základy oborové didaktiky dějepisu*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, Pedagogická fakulta 2004, ISBN 80-210-3495-5.
- LABISCHOVÁ, Denisa - GRACOVÁ, Blažena. *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*. V Ostravě: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2008, ISBN 978-80-7368-584-3.
- MAZNÝ, Petr a kol. *Plzeňská strašidla*. Plzeň: Starý most, 2001, ISBN 80-238-7890-5.
- MAZNÝ, Petr a kol. *Plzeňská strašidla se vracejí*. Plzeň: Starý most, 2004, ISBN 80-239-2931-3.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *Alois Jirásek*. Praha: Svoboda, 1949.
- PETIŠKA, Eduard. O převyprávění pověstí v knihách pro mládež. In *Literární měsíčník* 8, č. 3, 1979.
- Regionální dějiny v dějepisném vyučování na českých a slovenských školách*. Sborník z konference konané 23. - 24. listopadu 2005 v Ústí nad Labem. [Red.]: Martin Veselý - Michaela Hrubá. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 2006.
- SCHIEBL, Jaroslav. *Plzeň v pověsti, legendě, tradici a škádlivce*. Plzeň: Vlastivědné knihkupectví a nakladatelství M. Lábkové, 1934.
- SIROVÁTKA, Oldřich. *Současná česká literatura a folklór*. Praha: Academia, 1985.
- SIROVÁTKA, Oldřich. *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1998, ISBN 80-85010-06-2.
- Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1984.
- SVOBODA, Lubomír. *Regionální dějiny ve vyučování dějepisu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986.
- URBANOVÁ, Svatava. *Historický vývoj žánrů literatury pro mládež*. Ostrava: Ostravská univerzita, 1998, ISBN 80-7042-136-3.
- VOREL, Josef. *Kláštevní poklad a jiné plaské pověsti*. Kralovice: Josef Vorel, 1992.

14 Internetové zdroje

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, aktuální znění k 1. 9. 2007.

Dostupný z metodického portálu rvp: < <http://rvp.cz/>>

Oficiální informační server města Plzně, [online]. Dostupné z: <<http://www.plzen.eu/>> [cit. 23. 1. 2012].

Oficiální stránky skupiny Znouzectnost, [online]. Dostupné z: < <http://www.znc.cz/>> [cit. 21. 1. 2012].

Oficiální stránky Muzea strašidel v Plzni, [online]. Dostupné z:

<<http://www.muzeumstrasidel.cz/>> [cit. 21. 1. 2012].

Oficiální stránky Markéty Čekanové a její agentury, [online]. Dostupné z:

<<http://marketacekanova.webnode.cz/>> [cit. 9.1 2012].

Oficiální stránky mikroregionu Radyně, [online]. Dostupné z:

<<http://www.radyne.jz.cz/>> [cit. 21. 1. 2012].

Stránky o plzeňském kraji, [online]. Dostupné z:

<<http://plzensky-kraj.webnode.cz/>> [cit. 21. 1. 2012].

Oficiální stránky Ústavu pro výzkum totalitních režimů, [online]. Dostupné z:

< <http://www.ustrcr.cz/cs/jiraskovska-akce-historicky-kontext> > [cit. 21. 1. 2012].

Oficiální stránky Kláštera Plasy, [online]. Dostupné z:

<<http://www.klaster-plasy.cz/>> [cit. 22. 1. 2012].

15 Seznam příloh

Příloha č. 1 – Ilustrace Vladimíra Havlice k pověsti „Z nejstarších dob.“

Zdroj: HAVLIC, Vladimír. *Zlatá kniha plzeňských pověstí*. Plzeň: Karel Veselý, 1995. ISBN 80-901439-6-2, s. 7.

Příloha č. 2 – „Zlatá kniha plzeňských pověstí.“

Zdroj: Oficiální stránky knih DOBRA, [online]. Dostupné z:

<<http://www.knihydobra.cz/zlata-kniha-plzenskych-povesti-20293>> [cit. 24. 1. 2012].

Příloha č. 3 – Jaroslav Schiebl.

Zdroj: Zdroj: HAVLIC, Vladimír. *Zlatá kniha plzeňských pověstí*. Plzeň: Karel Veselý, 1995. ISBN 80-901439-6-2, s. 198.

Příloha č. 4 – „Plzeň v pověsti, legendě, tradici a škádlivce.“

Zdroj: Oficiální stránky Antikvariátu Beneš, [online]. Dostupné z:

<<http://www.antikvariat-benes.cz/?kat=64&dir=1&str=7&st=&pg=detail&idb=18296&ord=3>> [cit. 24. 1. 2012].

Příloha č. 5 – Bronzový štít, Plzeň – Jíkalka.

Zdroj: Oficiální stránky Západočeského muzea, [online]. Dostupné z:

<<http://www.zcm.cz/files/galerie.php?kat=9&image=77&stranka=10>> [cit. 24. 1. 2012].

Příloha č. 6 – Plzeňský andělíček.

Zdroj: Oficiální informační server města Plzně, [online]. Dostupné z:

<<http://www.plzen.eu/o-meste/historie-mesta/povesti/>> [cit. 23. 1. 2012].

Příloha č. 7 – Muzeum strašidel v Plzni, Hotel Central.

Zdroj: iTRAS – váš spolehlivý průvodce na cestách, [online]. Dostupné z:

<<http://itras.cz/muzeum-strasidel/galerie/6832/>> [cit. 24. 1. 2012].

Příloha č. 8 - Muzeum strašidel v Plzni, leták.

Zdroj: Muzeum strašidel v Plzni.

Příloha č. 9 – Velbloud z Muzea strašidel v Plzni.

Zdroj: Oficiální stránky Muzea strašidel v Plzni, [online]. Dostupné z:

<<http://www.muzeumstrasidel.cz/index.php/fotogalerie/category/1-strasidla>> [cit. 21. 1. 2012].

Příloha č. 10 – Bájný kníže Radouš s chrticí.

Zdroj: Zdroj: Oficiální stránky Muzea strašidel v Plzni, [online]. Dostupné z:

<<http://www.muzeumstrasidel.cz/index.php/fotogalerie/category/1-strasidla>> [cit. 21. 1. 2012].

Příloha č. 11 – Vítězství pod hradem Plzní: Ilustrace z knihy Miloslava Bělohlávka od Marie Lacigové.

Zdroj: BĚLOHLÁVEK, Miloslav. *Plzeňské pověsti a legendy*. Plzeň: Nava, 1999, ISBN 80-7211-043-8, s. 11.

Příloha č. 12 – Pověst o založení města.

Zdroj: BĚLOHLÁVEK, Miloslav. *Plzeňské pověsti a legendy*. Plzeň: Nava, 1999, ISBN 80-7211-043-8, s. 14 - 16.

Příloha č. 13 – Pověst o Plzeňské madoně.

Zdroj: BĚLOHLÁVEK, Miloslav. *Plzeňské pověsti a legendy*. Plzeň: Nava, 1999, ISBN 80-7211-043-8, s. 17 – 18.

Příloha č. 14 – Pověst o velbloudovi.

Zdroj: BĚLOHLÁVEK, Miloslav. *Plzeňské pověsti a legendy*. Plzeň: Nava, 1999, ISBN 80-7211-043-8, s. 78 – 80.

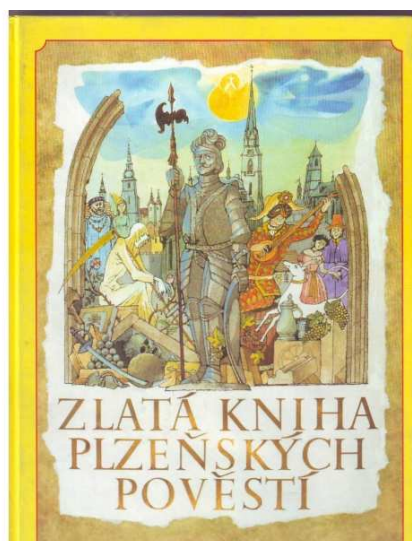
Příloha č. 15 – Pověst o radnici.

Zdroj: BĚLOHLÁVEK, Miloslav. *Plzeňské pověsti a legendy*. Plzeň: Nava, 1999, ISBN 80-7211-043-8, s. 72 – 74.

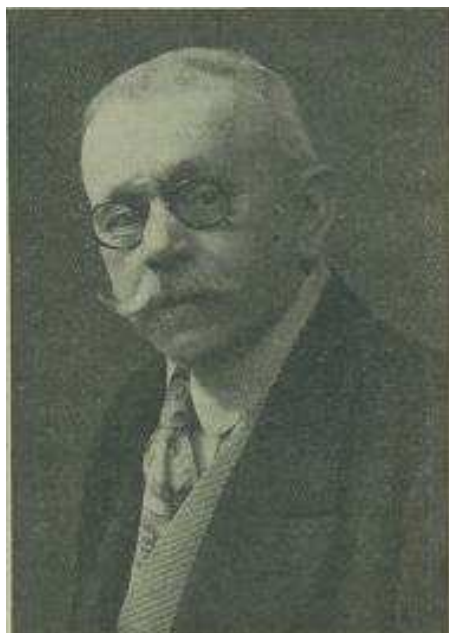
Příloha č. 1 – Ilustrace Vladimíra Havlice k pověsti „Z nejstarších dob.“

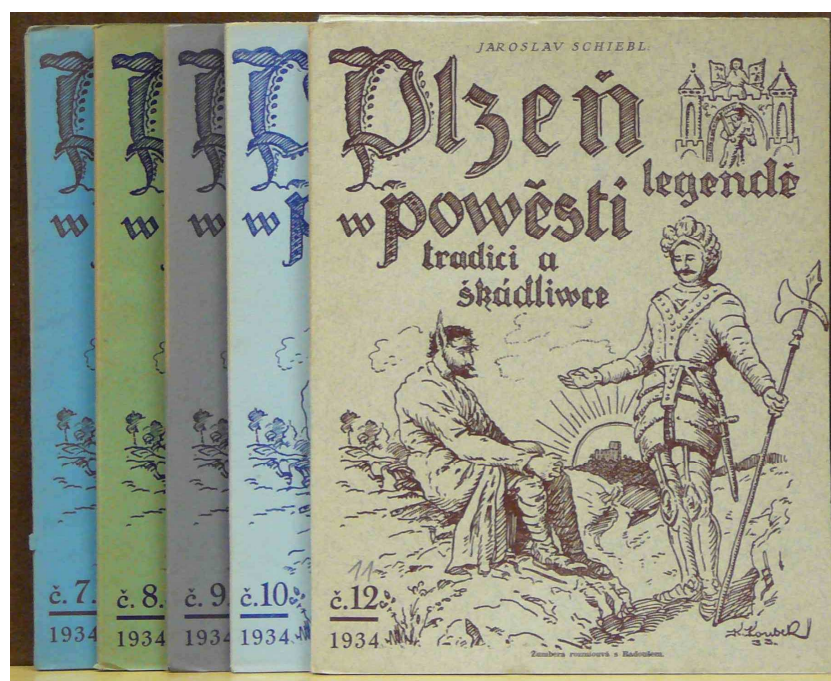
Příloha č. 2 – „Zlatá kniha plzeňských pověstí.“

Příloha č. 3 – Jaroslav Schiebl.

Příloha č. 4 – „Plzeň v pověsti, legendě, tradici a škádlivce.“

Příloha č. 5 – Bronzový štít, Plzeň – Jíkalka.

Příloha č. 6 – Plzeňský andělíček.

Příloha č. 7 – Muzeum strašidel v Plzni, Hotel Central.

Příloha č. 8 - Muzeum strašidel v Plzni, leták.

MUZEUM STRAŠIDEL

nám. Republiky 33, Plzeň
otevřeno denně 10.00 - 18.00 hod.

pořady pro školy
tel: 602 245 537

strašidelná historie

ČAROKRÁMEK U RADOUŠE

www.muzeumstrasidel.cz

Příloha č. 9 – Velbloud z Muzea strašidel v Plzni.

Příloha č. 10 – Bájný kníže Radouš s chrticí.

Příloha č. 11 – Vítězství pod hradem Plzní: Ilustrace Marie Lacigové z knihy Miloslava Bělohávka.

1.

ZALOŽENÍ MĚSTA

V osadě pod hradem Plzní přibývalo léty obydlí. Už se v úzkém údolí Úslavy nemohla ani stěsnat. Obyvatelům se zprvu dařilo znamenitě, obchod i řemesla rozkvétala, přicházeli kupci z dalekých zemí a na tržišti vykládali cizokrajné zboží. Muži si prohlíželi dýky, meče, štíty, ženy a dívky se zase se zalíbením probíraly jemnými látkami, šátky, zkoušely si šperky, jimiž zdobily svá hrdla a zápěstí.

Začás však začalo osadu i hrad stíhat jedno neštěstí za druhým. Oheň a voda, dobří sluhové lidí, se spikly proti nim a staly se zlými pány. Požáry a povodně zle škodily osadě. I hrad vyhořel. Lidé se mu vyhýbali a tak pomalu pustl. Nebylo proto divu, že si osadníci snažili najít nějaké příhodnější místo, kde by měli bezpečnější domov a kde by se také jejich domy mohly více rozložit jak do šíře, tak i do délky.

2.

V tu dobu zajali Plzeňští dva muže, kteří se potulovali po okolí, a vsadili je do vězení. Cizinci hned druhý den vzkázali po strážci starším a představeným obce, že mají pro ně něco důležitého. I dali si je předvolat a chtěli vědět, proč tolik naléhají na rozmluvu s nimi.

„Víme, že hledáte příhodnější místo pro nové město. Kopce a nerovnosti vám brání v přirozeném usídlení, vaše domy jsou stísněné a snadno nepříteli přístupné: my však víme o vhodném místě pro vaše město. Pojďte s námi, a my vás tam dovedeme.“ tak mluvili oba vězni.

I dali starší města hlavy dohromady a dlouho se radili. Nevěděli, mají-li poslechnout rady neznámých cizinců. Což kdyby v jejich řečích byla nějaká lest? Po dlouhém uvažování přece jen poslechli a v poutech je vedli tam, kam oba muži ukazovali. Šli téměř tři hodiny, než dorazili na mohutnější řeku, u níž byl kostelík zasvěcený Panně Barboře a nedaleko u cesty stála kréma. Kolem dokola se prostírala rovina, která se mírně svažovala k vodě. Tady se neznámí vězňové zastavili a nabádali plzeňské starší, aby tu založili nové město.

„Město, které zde založíte, nazvěte Novou Plzní. Jeho sláva půjde po celém světě. Bude to město pevné, a pokud budete svorní, nikdy je nepřítel nedobude a nevnikne za jeho hradby. Městem Slunce budou je zvátí vaši potomci. Odtud vyjde do světa první posel vzdělanosti v českém národě. Pílná a poctivá práce vašich následovníků ponese bohaté ovoce.“ Ještě mnoho dobrého o tom městě předpovídali, mluvili o jeho vyvýšenosti nad ostatními městy. Nezamlčeli ani chvíle truchlivé, které Novou Plzeň stihnou, ale Bůh jí prý bude vždy dobrým a milostným ochráncem. Jakmile to dopověděli, zmizeli, nikdo nepostřehl jak, ani pouta po nich nezůstala.

Bázeň pojala všechny přítomné, byli přesvědčeni o nadpřirozené moci neznámých mužů. „Musíme poslechnout příkazů cizinců. Jistě bychom byli jinak potrestáni,“ říkali si mezi sebou a bez odkladu chvátali zpět. Jakmile přišli domů, svolali všechny obyvatele a oznámili jim, co zažili. Obec schválila jejich rozhodnutí a v několika dnech počali rozměřovat nové město.

Netrvalo dlouho a na místě, kde se louka střídala s křovím a olší a místy vynikala nad povrch i nízká plochá skála, vyrostlo pravidelné, úpravné město. První stavby byly zprvu dřevěné, ale brzy je vystřídaly kamenné domy. Jak město rostlo, byl vedle staré kaple postaven františkánský klášter a stará hospoda přestavěna v ho-

3.

nosný dům, který si dal postavit bohatý plzeňský měšťan Heverník a jenž ve své podstatě ještě dodnes stojí. Našli byste ho na nádvoří dnešního hotelu Continental.

Poněvadž většina obyvatel osady staré Plzně přešla do nového města, nazvali je se souhlasem krále Novou Plzní. Město rostlo, vzkvétalo, stará obec zatím živořila, choulila se pod opuštěným a polorozpadlým hradem. Začalo se jí říkat Stará Plzeň a později, poněvadž byla již jen malým místem, Plzenec. Událo se to za času krále Václava II. roku 1295.

Zpráva o založení města Plzně by jistě upadla v zapomnění, kdyby si ji nebyl poznamenal před čtyřmi sty lety do svých zápisků učený Plzeňan mistr Kašpar Ladislav Stehlík z Čeňkova, který jí slyšával od svého děda a ten opět od své báby Markéty. A tak dodnes víme, proč Plzeň stojí na svém místě. I proroctví neznámých mužů se splnila a známost města jde po celém světě.

Příloha č. 13 – Pověst o Plzeňské madoně.

1.

PLZEŇSKÁ MADONA

Za časů krále Karla IV. bylo v Čechách dobře. Nebyly války, matky se nestrachovaly o své syny a dívky o mládence. Lidé se mohli s pokojem věnovat své práci. Také Plzeň rozkvétala a čilý ruch naplňoval město. Remeslníci měli plné ruce práce a na tržišti prodávali své výrobky. Sjížděli se sem obchodníci nejen z celého okolí, ale i z ciziny. Vždyť město leželo na velké silnici, která spojovala Prahu s Norimberkem a dalšími evropskými městy.

V plzeňském klášteře žil tehdy jeden mladý mnich, který byl vynikajícím umělcem. Měl tak dovedné ruce, že všechnu krásu, kterou viděl kolem sebe, uměl tak vtělit do kamene nebo do dřeva, že vše vypadalo jako živé. Klášterní kostel, kde mnich žil, navštěvovala často mladá dívka z blízkého domu. Svou spanilou krásou daleko předstihovala ostatní dívky, které ji se závistí pozorovaly, jak se za ní všichni mladíci otáčejí. Když se na jednoho usmála, hned se cítil jako v nebi, ostatní se však mračili, mysleli, že je ten nejškaredější den, který je potkal, kdy mají jen samou smůlu.

Uhrančivé krásou mladé dívky neušel ani klášterní umělec. Spatřil ji jednoho rána, jak klečela v kostele, a její krásný zjev na něj tak mocně zapůsobil, že už ji nemohl vypudit z myslí. Viděl ji před sebou ve dne v noci, a ať se sebevíc na ni snažil zapomenout, krása dívky ho neustále pronásledovala. Když jeho představený viděl, že ho něco trápí – vždyť chodil jako tělo bez duše, snažil se ho přimět k práci. Domníval se, že tak zapomene na tajemný bol. Prikázal mu tedy, aby pro hlavní oltář vytvořil sochu Panny Marie. Mnich se dal

17

2.

do práce. Pln vroucnosti vytesával sochu Matky Boží, přál si, aby vytvořil nejkrásnější dílo, jaké dosud žádný člověk nestvořil. Jako v horečce pracoval na soše ve dne v noci. Neznal odpočinku a šířila touha, aby měl již dílo dokončené, jej hnala kupředu. Do sochy Panny Marie vtěloval svou představu krásy, a poněvadž jeho duši plnila stále vzpomínka na mladou dívku, kterou kdysi spatřil v kostele, bezděky jeho ruka vytesala její podobu.

V celém klášteře se šušovalo o tajemném díle mistra sochaře, který nedokončenou sochu zárlivě skrýval před svými spolubratry. Když konečně dílo dokončil, pozval je všechny, aby se na ně přišli podívat. Oněmělý úžas zavládl mezi přítomnými, když strhl roušku, která dosud zakrývala jeho tajemství. Líbezná postava i tvář tak půvabná ve své cudné krásě svaté Panny, jež držela na rukou roztomilé děťátko, svou vroucností a pravdivostí dojala všechny přítomné až k slzám.

Přísný opat se však brzy vzpamatoval z překvapení a rozlítl se na sochaře. Poznal totiž v Panně Marii podobu krásné dívky ze sousedství; rozhněván rozkázal okamžitě uklidit sochu do nejtemnějšího kouta zastrčené komůrky kláštera, aby ji nikdo nespapřil. „Dábelské pokušení je zpodobovat tváře a postavy našich bližních do soch světic! Nechci, aby se na sochu lidé dívali a klaníce se jí, se vlastně klaněli dívce, kterou všichni známe,“ křičel zlostně.

Teprve po dlouhých letech, když se tělo přísného představeného i klášterního umělce dávno rozpadlo na prach a popel, vynesli ze zapomenutého kouta světničky sochu a postavili ji na hlavní oltář kostela na náměstí. Od té doby už po staletí uchvacuje její líbezná krása všechny, kdož ji vidí.

Příloha č. 14 – Pověst o velbloudovi.

1.

Nevídané a vzácné zvíře je velbloud. Jen v zoologické zahradě nebo někde v cirku můžeme u nás dvojhrbce spatřit. A jak vzácné muselo být toto zvíře před půl tisíciletím! Tehdy nebyly zoologické zahrady, ani cirkusy se zvířinci nejezdily, knihtisk také nebyl znám, a tak ani z knih se lidé o takových exotických zvířatech nedovíдали. Muselo na ně působit jako zjevení, když velblouda spatřili. Byla to opravdu troufalost a smělost od Plzeňanů, dát si do znaku tak vzácné a nevídané zvíře. Ale oni skutečně takové zvíře měli.

Od července 1433 po jedenáct dlouhých a nesnesitelných měsíců byla Plzeň, to pevné místo stoupců katolictví, obléháno spojenými husitskými vojsky. Přes třicet šest tisíc bojovníků se rozložilo táborem kolem městských hradeb a usilovalo o jeho dobytí. Útok střídal útok, na město bez ustání přšely husté mraky kulí a šípů. Přesto však obhájci statečně odolávali. Už se zdálo, že podlehnou, ale vždy se vzchopili. V městě se nedostávalo potravin, a tak byli Plzeňané čas od času, obyčejně za noci, nuceni učinit výpad do ležení nepřátel a pokusit se o získání kořisti. Někdy se jim to podařilo, častěji však museli utéci a jen taktak že se zachránili za pevnou městskou hradbou. Ale ani husité nelenili a svými drobnými útoky zneklidňovali obránce města. Hlavní útok připravovali koncem prosince. Vojska se sešikovala a najednou zaútočila na město. Nastal krutý boj na hradbách. Husitská vojska, vlna za vlnou, útočila na mohutné hradby, ale byla stále odrážena. Plzeňané na ně házeli kameny, zapálené smolné věnce, lili na ně vařící vodu, prostě vše, co měli po ruce. Přes mohutný nápor město odolalo a hradby nepovolily. Husitům nezbyvalo než se opět stáhnout do svých ležení. Toho využili Plzeňané, otevřeli brány, zaútočili na ustupující nepřátele a podařilo se jim vyplenit skladiště husitů. Přitom jim do rukou padlo zvíře, které dosud neznali, velbloud. Patřil sirotkům, husitským bojovníkům, kteří ho dostali od polského krále v odměnu za pomoc, kterou mu poskytli. S velkou slávou si ho Plzeňští přivedli domů. Celé město se seběhlo, staří, mladí, a obdivovali zvíře, které nikdy předtím neviděli.

Husité želeli ztráty velblouda a snažili se ho získat zpět. Nabízeli za něj Plzeňanům hodně peněz, 50 kop grošů nebo jednoho z urozených zajatců, ale všechno marně. Plzeňští se velblouda nechťeli vzdát. Jeho ukořistění pokládali za znamení obratu k lepšímu. Vě-

2.

řili, že jim velbloud přinese štěstí. A skutečně za necelého půl roku bylo město vysvobozeno.

V neděli ráno, bylo to v neděli 9. května 1434, viděli strážci na hradbách nebývalý ruch v husitském táboře. Přivolali narychlo ostatní bojovníky, obávali se, že obléhatelé znovu zaútočí na město, ale místo útoku se husité rychle chystali k odchodu. Zapálili stany a vše, co nemohli vzít s sebou, a odtáhli. Na rozkaz svého velitele Prokopa Holého zamířili do středních Čech, aby se u Lipan v posledním tragickém boji utkali s nepřítelem.

Město si svobodně vydechlo. Obhájci byli však tak zesláblí, že se nemohli ani dát do pronásledování odcházejících husitů. Když se o tom všem dozvěděl císař Zikmund, pochválil měšťany listinou, na níž je přivěšena pečeť z ryzího zlata, říká se jí proto zlatá bula, jíž městu udělil roku 1434 plno výsad. Na znamení jejich statečnosti přikázal Plzeňanům, aby nosili ve svém znaku na zeleném poli zlatého dvouhrbého velblouda. A tak se dostalo do plzeňského znaku to nevídané cizokrajné zvíře.

A chcete ještě vědět, co se stalo s velbloudem? V Plzni nezašel. Měšťané měli velké přátelské styky s městem Norimberkem, které jim posílalo peníze a i jinak vypomáhalo. Na znamení vděčnosti poslali Plzeňané po válce velblouda do Norimberka.

Příloha č. 15 – Pověst o radnici.

1.

O RADNICI

Původní stará radnice stávala na východní straně náměstí v blízkosti dnešní Zbrojnické ulice. Na jejím místě je dnes polovina domu čp. 107. Byl to nepříliš velký dům, který nevyhovoval vůbec potřebám města, a tak se páni rozhodli prodat starý rathouz, jak říkali, a koupili si nejhezčí a největší dům, který tehdy v Plzni byl. Upravili si jej pro své účely a roku 1496 v něm zasedla poprvé městská rada. To bylo radostí po městě, že v tak krásném a bohatém domě budou nyní zasedat zástupci obyvatelstva. Však si také radní písař do knih tento slavnostní okamžik poznamenal s vroucím přáním, aby to bylo ke cti a chvále a ku prospěchu obecného dobrého tohoto Města slavného plzeňského.

Dlouho se však Plzeňané z nové velké budovy netěšili. Strašný požár, který v roce 1507 zničil téměř polovinu města, poškodil také radnici. Těžko sháněli měšťané peníze na opravu a výstavbu nových domů. Radnice zatím pustla a hrozilo jí sesutí. Představitelé města se nemohli rozhodnout, co s ní udělat. Opravit, nebo postavit od základu novou? Přitom čas ubíhal, půlstoletí uplynulo, než se konečně odhodlali k ráznému činu. Radníci zboží a postaví na jejím místě novou. Kde však najít stavitele, který by byl hoden postavit

2.

Plzně v Kaceřově si stavěl bohatý královský hodnostář Florián Gryspek z Grysparu skvostný zámek. Když jej zedníci a kameníci, většinou Italové, dostavěli, přestěhovali se do Plzně. Tušili, že zde naleznou hodně pracovních příležitostí, protože městské domy byly stále ještě po požáru nedostavěné. Snědí, živí a pohybliví italští dělníci se svými ženami a početnými dětmi vtáhli do města. Nabízeli své umění a přesvědčovali měšťany, že postaví domy, které jim bude kdekdo závidět. Plzeňané jejich nabídkám a slibům podlehli a tak všude panoval čilý stavební ruch. Vozy rozvážely kámen, cihly, kolečka vrzala, ozývaly se rány kameníků, kteří otesávali pískovcové kvádry. Za několik let zde bylo město, kterému se všichni cizinci, kteří přišli do Plzně, upřímně obdivovali.

Purkmistr s radními hledali mezi přichozími nejzdatnějšího stavitele, kterému by mohli svěřit stavbu nové radnice. Jejich volba padla na váženého a dovedného mistra, jehož vzhled byl právě tak cizokrajný jako jeho jméno. Jmenoval se Giovanni de Statia. Plzeňané však jeho jméno nepřivýkli a nazývali ho Hanušem Vlachem, to jest Italem. Jeho umění a jednání se pánům zalíbilo, a tak s ním uzavřeli smlouvu. Kladli mu na srdce, aby to byla stavba, která by svědčila o bohatství a síle města. Mistr Hanuš slíbil a hned se dal se svým pomocníkem do práce.

Čtyři roky, v letech 1554-1558, stavěl Hanuš Vlach novou radnici. Jen jaká bude, strachovali se Plzeňané. Když však zmizelo lešení, tajil se divákům nad její krásou dech. Byl to skvostný palác, široko daleko nevidaný. Jeho vážnost zpestřovaly malé štítky a pozlacené korouhvičky na nich.

To bylo slávy. Kdekdo chválil velké umění Mistra Hanuše a z velké radosti mu dovolili, aby si hned vedle radnice postavil vlastní dům. Také okolní města i páni si zvali Hanuše, aby jim stavěl domy. Předstihovali se v nabídkách a byli šťastni, když ji vyhověl. Svým dílem si získal Hanuš Vlacha opravdovou úctu, a když zemřel, všichni želeli jeho smrti. Jeho umění však v plzeňské radnici žije dál.

Mistr Hanuš nám zanechal i další krásnou památku, která připomíná jeho dobu a obraz města, v němž žil. Je to nejstarší pohled na slavné Město plzeňské, jak měšťané říkali, jež roku 1578 vymaloval na zeď výklenku radničního sálu. A tak budiž Plzeň pozdravena ve své slávě a chloubě.

3.

budovu, aby vyhovovala všem požadavkům Plzeňanů a vyjadřovala sílu a moc i bohatství města.

Tehdy začala do Čech vnikat nová móda. Domy se počaly stavět jinak než dříve. To z Itálie se šířil nový způsob stavitelství, kterému se říkalo renesance. Přinášeli jej italští stavitelé, zedníci a kameníci. Houfně se stěhovali do Čech, kde je s nadšením přijímali. Také Plzeňané toužili po nové architektuře a náhoda jim přála. Nedaleko